

Publieksonderzoek biobased economy **Kennis, houding en gedrag**

november 2013

projectnummer: V6035

Inhoud

	Samenvatting	1
1	Inleiding	5
2	Duurzame ontwikkeling	7
2.1	Associaties	7
2.2	Houding	9
2.3	Prioriteit	11
2.4	Relatie met maatschappij-oriëntatie	13
3	Biobased economy: associaties en kennis	16
3.1	Associaties	16
3.2	Kennis	17
4	Biobased economy: betrokkenheid en houding	21
4.1	Betrokkenheid bij biobased economy	21
4.2	Energieopwekking	23
4.3	Autobrandstoffen	26
4.4	Verpakkingen	29
4.5	Transitie naar een biobased economy in het algemeen	32
5	Maatschappelijke verantwoordelijkheden	34
5.1	Rol van burgers	34
5.2	Zelfbepaling of overheidsingrijpen?	38
5.3	Investeren in de biobased economy	41
5.4	Voorlichting over de biobased economy	42
	Bijlagen	
	Bijlage 1 Onderzoeksverantwoording	
	Bijlage 2 Vragenlijst	
	Bijlage 3 Tabellen	

Inhoud figuren en tabellen

<i>1 Associaties bij duurzame ontwikkeling (aan elke respondent is (random) een van de twee vragen voorgelegd)</i>	<i>7</i>
<i>2 Waar heeft de term duurzame ontwikkeling allemaal mee te maken? (meer antwoorden mogelijk, n=1.553)</i>	<i>8</i>
<i>3 Met welke woorden associeert u duurzame ontwikkeling? Aan welke onderwerpen denkt u bij duurzame ontwikkeling? (meer antwoorden mogelijk, n=1.553)</i>	<i>9</i>
<i>4 Hoe staat u tegenover duurzame ontwikkeling?</i>	<i>9</i>
<i>5 Redenen voor de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling? (meer antwoorden mogelijk)</i>	<i>10</i>
<i>6 Houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling, berekend op basis van het saldo van positieve en negatieve redenen dat men ondersteunt.</i>	<i>11</i>
<i>7 Welke van de volgende problemen zijn volgens u het belangrijkste (maximaal vijf antwoorden mogelijk)?</i>	<i>12</i>

8 Relatie tussen houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling en betrokkenheid bij/inzet voor de samenleving (percentages 'van toepassing', n=1.553)	13
9 Relatie tussen houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling en positie op tegengestelde maatschappij-opvattingen (percentages 'eens', exclusief middencategorie, n=1.553)	14
10 Associaties bij de term biobased economy (aan elke respondent is (random) een van de twee vragen voorgelegd)	16
11 Waar heeft biobased economy allemaal mee te maken? (n=1.553)	17
12 Met welke energiebron wordt de meeste elektriciteit opgewekt die we in Nederland gebruiken, denkt u? (n=520)	18
13 Met welke van de volgende hernieuwbare bronnen wordt de meeste elektriciteit in Nederland opgewekt, denkt u? (n=520)	18
14 Komt de elektriciteit die we in Nederland gebruiken en die met hernieuwbare energiebronnen is opgewekt vooral uit Nederland of wordt die vooral geïmporteerd uit het buitenland? (n=520)	19
15 Op welke brandstof rijden de meeste personenauto's in Nederland, denkt u? (n=520)	19
16 Kennis over biobrandstoffen (n=520)	20
17 Kennis over bioverpakkingen (n=492)	20
18 betrokkenheid elektriciteitsopwekking (n=520), autobrandstoffen (n=541), verpakkingen (n=492)	21
19 Relatie houding t.a.v. duurzaamheid en betrokkenheid elektriciteitsopwekking (n=520), autobrandstoffen (n=541), verpakkingen (n=492)	23
20 Voorwaarden voor opwekking elektriciteit (maximaal 5 antwoorden mogelijk, n=520)	23
21 Voorgelegde voor- en nadelen over biomassa en zonne-, wind- en waterkrachtenergie (n=520)	25
22 Als u denkt aan het jaar 2030, hoe zou de elektriciteit die we in Nederland gebruiken dan vooral moeten worden opgewekt, vindt u? (n=520)	26
23 Voorwaarden voor autobrandstof (maximaal 5 antwoorden mogelijk, n=552)	27
24 Voorgelegde voor- en nadelen over autobrandstoffen (n=552)	28
25 Als u denkt aan het jaar 2030, op welke brandstoffen zouden auto's in Nederland dan moeten rijden, vindt u? (n=552)	29
26 Voorwaarden voor verpakkingen (maximaal 5 antwoorden mogelijk, n=487)	30
27 Stellingen verpakkingsmateriaal (n=487)	31
28 Als u denkt aan het jaar 2030, welke verpakkingen zouden dan meer moeten worden gebruikt, vindt u?	31
29 Wat zijn de gevolgen als de economie minder afhankelijk wordt van fossiele grondstoffen en er een overgang plaatsvindt naar een biobased economy voor... (% positieve gevolgen, n=1.553)	32
30 Voorwaarden voor biobased economy in Nederland (n=1.553)	33
31 Vindt u dat u voldoende bijdraagt aan duurzame ontwikkeling? Vindt u dat andere mensen voldoende bijdragen aan duurzame ontwikkeling? (n=1.553)	34
32 Vindt u dat u voldoende bijdraagt/andere mensen voldoende bijdragen aan duurzame ontwikkeling? (naar sociale klasse: n=1.553)	35
33 Welke van de volgende acties gericht op duurzame ontwikkeling heeft u persoonlijk uitgevoerd? (n=1.553)	36
34 Wat geldt voor u? (naar wat doet men nu: n=520, en intentie voor het komende jaar: n=520)	37
35 Op welk terrein zou u prijsstijgingen het meest/minst acceptabel vinden? (n=1.553)	38
36 Wat vindt u van de volgende manieren waarop de overheid invloed kan uitoefenen op: de manier waarop elektriciteit wordt opgewekt (n=520)/ het gebruik van brandstoffen (n=541)/bedrijven producten verpakken (n=492)?	39
37 Vindt u dat de overheid alleen de meest milieuvriendelijke energiebronnen (n=520)/autobrandstoffen (n=541)/verpakkingen (n=492) moet toestaan of moeten	

<i>bedrijven dit zelf kunnen bepalen, waarbij consumenten dit kunnen beïnvloeden door de keuzes die ze maken?</i>	40
<i>38 Als de overheid invloed uitoefent op de manier waarop energie wordt opgewekt (n=520)/ brandstof wordt gebruikt (n=541)/producten worden verpakt (n=492), op welk niveau zou dit dan het beste kunnen gebeuren?</i>	41
<i>39 De overheid ondersteunt de biobased economy en investeert hierin. Wat vindt u hiervan? (n=1.553)</i>	41
<i>40 Stel dat u informatie tegenkomt over de voor- en nadelen van biobased economy, wat zijn dan de meest betrouwbare afzenders? (n=1.553)</i>	42

Samenvatting

De transitie van het gebruik van fossiele naar biologische grondstoffen is een onderwerp dat veel beleidsmakers, wetenschappers en ondernemers bezighoudt. Een maatschappijbrede discussie over de wenselijkheid van deze overgang heeft echter nog niet plaatsgevonden. Er is daardoor weinig bekend over wat burgers weten van de biobased economy, wat hun houding is en in hoeverre ze bereid zijn mee te werken aan de transitie naar een biobased economy. Dit onderzoek geeft hier inzicht in en biedt aanknopingspunten voor de communicatie over de biobased economy.

Het onderzoek is gebaseerd op een kwantitatieve enquête, waarbij een representatieve steekproef van n=1.553 personen van 18 jaar en ouder is bevestigd. De veldwerkperiode liep van 17 tot en met 23 september 2013.

Nederlanders positief over duurzame ontwikkeling, maar geven het geen prioriteit

Hoewel duurzame ontwikkeling nog altijd wordt geassocieerd met 'iets wat lang meegaat', is de term redelijk bekend onder Nederlanders (twee derde heeft ervan gehoord) en komen associaties redelijk overeen met de zogenaamde Brundtland-definitie. Duurzame ontwikkeling wordt het meest geassocieerd met 'planet' (milieu, natuur), gevolgd door 'profit' (economie) en als laatste met 'people' (derde wereld, mensenrechten). 'Gezondheid' wordt ongeveer even sterk met duurzame ontwikkeling geassocieerd als 'economie'.

Drie kwart van de Nederlanders staat positief tegenover duurzame ontwikkeling, bijna niemand is echt negatief. Men is positief omdat men de aarde leefbaar wilt houden voor toekomstige generaties, de natuur wil beschermen, of de gezondheid van mensen wil beschermen. Degenen die kritisch zijn, noemen hiervoor als vaakst een reden die duidt op een sociaal dilemma: men denkt dat duurzame ontwikkeling alleen werkt als iedereen meedoet.

De positieve houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling vertaalt zich niet in een grote prioriteit. Van vijftien voorgelegde maatschappelijke problemen scoren de onderwerpen die met duurzame ontwikkeling te maken hebben het laagst. Onderwerpen die in het 'hier en nu' spelen, zoals gezondheidszorg, ouderdomsvoorzieningen en de economische situatie in Nederland worden belangrijker gevonden.

Een positieve houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling gaat samen met:

- Een hoger inkomen en hogere sociale klasse
- Een politieke voorkeur voor GroenLinks, D66 en het CDA
- Betrokkenheid bij de samenleving
- Een internationale oriëntatie

Geringe bekendheid met de term 'biobased economy'

Vergeleken met duurzame ontwikkeling, is 'biobased economy' als term veel minder bekend. 8% van de Nederlanders heeft hier weleens van gehoord. Maar de betekenis die eraan wordt toegekend wijst vaak wel in de juiste richting: de meest genoemde eerste associatie is een economie die draait op biologisch/milieuvriendelijk produceren. Men vindt vooral 'biologisch', 'recycling van afval' en 'grondstoffen voor producten' van toepassing op de biobased economy.

De drie belangrijkste terreinen waar op dit moment biobased oplossingen worden toegepast zijn opwekking van energie, autobrandstoffen en bij de productie van materialen. Aan de hand van vragen over deze terreinen is de houding ten aanzien van de biobased economy in kaart gebracht. Voor de productie van materialen is daarbij gekozen voor verpakkingsmaterialen, in verband met de herkenbaarheid voor respondenten. We zien dat Nederlanders weliswaar redelijke kennis hebben over de bijdragen van verschillende grondstoffen aan de opwekking van elektriciteit en over het gebruik van autobrandstoffen, maar de kennis over biobased oplossingen op deze terreinen beperkt is. Men onderschat het aandeel biomassa bij hernieuwbare energiebronnen en een minderheid kent het bestaan van biobrandstoffen. Bioplastics zijn iets bekender: bijna de helft weet dat op basis van plantaardige grondstoffen plastic kan worden gemaakt.

Belangstelling voor productiewijzen beperkt, maar men stelt wel voorwaarden

Nederlanders hebben op zichzelf weinig belangstelling voor de manier waarop elektriciteit wordt opgewekt en op welke brandstof auto's rijden. Circa de helft vindt het belangrijk waarvan verpakkingen zijn gemaakt. Het belang dat men hieraan hecht hangt sterk samen met de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling. Hoe positiever men is over duurzame ontwikkeling, des te belangrijker vindt men het hoe elektriciteit wordt opgewekt, op welke autobrandstoffen auto's rijden en waarvan verpakkingen zijn gemaakt.

De geringe belangstelling voor de wijze van produceren, betekent niet dat men ook onverschillig staat tegenover de mogelijke consequenties hiervan. Op elk van de drie onderscheiden terreinen hecht men veel belang aan duurzame productie. Bij elektriciteitsopwekking en autobrandstoffen uit dit zich in een groot belang dat wordt gehecht aan milieuvriendelijke productie en het uitblijven van schadelijk restafval (bij energieopwekking) en luchtvervuiling (bij autobrandstoffen). Bij verpakkingen vindt men de mogelijkheid van recycling en beperking van de hoeveelheid afval het belangrijkste. Op elk van de drie terreinen worden economische voorwaarden ook belangrijk gevonden, maar in de regel minder belangrijk die op het gebied van milieu.

Nederlanders hebben een voorkeur voor duurzame productie

Als men aan de elektriciteitsbron van het jaar 2030 denkt, geeft een overweldigende meerderheid de voorkeur aan energie op basis van zon- wind- en waterkracht. Bij autobrandstoffen kiest men in meerderheid voor elektriciteit en bij verpakkingen voor bioplastics. De biobased oplossingen komen bij energieopwekking en autobrandstoffen op de tweede plaats, en worden boven de fossiele alternatieven geprefereerd.

De belangrijkste argumenten om voor energieopwekking op basis van biomassa en voor biobrandstof te kiezen, zijn dat het plantaardig materiaal in principe niet eindig is (wat bijvoorbeeld wel het geval is bij olie en gas), dat het niet bijdraagt aan CO₂ uitstoot en dus aan klimaatverandering en dat we het in principe zelf kunnen produceren. Een belangrijk nadeel is dat hiervoor

landbouwgrond of het kappen van bossen nodig is, wat ten koste kan gaan van de natuur- en voedselproductie.

Een overgang naar biobased economy mag, zolang de eigen natuur en economie intact blijven

Er is draagvlak voor een overgang naar een biobased economy, maar wel onder bepaalde voorwaarden. Het risico dat er te weinig grond overblijft om voedsel te verbouwen moet uitgesloten worden, ook moeten de bossen in stand blijven. Ruim de helft vindt dat de overgang niet ten koste mag gaan van onze welvaart.

Als hieraan is voldaan heeft een overgang naar een biobased economy volgens burgers vooral positieve gevolgen voor het milieu in Nederland, de gezondheid en het milieu wereldwijd. Men verwacht in mindere mate positieve gevolgen voor de economie in Nederland, de voedselproductie wereldwijd en de werkgelegenheid in Nederland.

Zelf draagt men voldoende bij, anderen niet

Wat zijn burgers bereid bij te dragen aan duurzame ontwikkeling? Er is sprake van een sociaal dilemma: twee derde van de Nederlanders vindt dat zij zelf voldoende bijdragen aan duurzame ontwikkeling. Tegelijkertijd is twee derde van mening dat andere mensen te weinig bijdragen. Zoals eerder aangegeven is de belangrijkste reden om kritisch tegenover duurzame ontwikkeling te staan het idee dat het alleen werkt als iedereen bijdraagt.

Burgers dragen met name bij aan duurzame ontwikkeling door het scheiden van afval en door energie- en waterbesparing. Wie sterk voor duurzame ontwikkeling is, voert allerlei activiteiten vaker uit (minder wegwerpartikelen gebruiken, auto laten staan, energie besparen), maar doet niet meer grote investeringen, zoals het installeren van een HR-ketel, zonnepanelen, een zonneboiler, dubbel glas, et cetera. Dit ligt in lijn met de sterke voorkeur van Nederlanders om milieuproblemen door middel van gedragsverandering op te lossen in plaats van door technologische oplossingen.

Veel draagvlak voor een sturende overheidsrol

Overheidsingrijpen kan het sociale dilemma van Nederlanders om bij te dragen aan duurzame ontwikkeling doorbreken. Op elk van de drie onderzochte terreinen bestaat hiervoor steun. De rol van de overheid kan daarbij bestaan uit het geven van voorlichting over voor- en nadelen, het geven van subsidie of heffen van belastingen en het stellen van eisen opdat geen maatschappelijk problemen ontstaan. Over het geven van subsidie of het heffen van belastingen bestaat wel de meeste verdeeldheid. Ten opzichte van andere vormen van overheidsbemoediging zijn mensen hier vaker op tegen, wellicht omdat men hierdoor direct in de portemonnee kan worden geraakt.

Qua regulering kan de overheid ook nog een stap verder gaan en zodanige eisen stellen aan bedrijven, dat consumenten niet meer hoeven na te denken over het milieu bij de keuzes die ze maken. Gevraagd is om dit af te wegen tegen het marktmechanisme: producenten bepalen zelf hoe ze produceren, waarbij consumenten invloed kunnen uitoefenen door de keuzes die ze maken. De meningen hierover zijn verdeeld. Op het gebied van energiebronnen en verpakkingen vindt een kleine meerderheid (59%) dat de overheid hierbij moet optreden en de meest mi-

lieuvriendelijke variant moet toestaan. Als het gaat om autobrandstoffen dan is het aantal voorstanders van het ingrijpen door de overheid nagenoeg gelijk aan het aantal voorstanders dat de keuze aan de markt wil overlaten.

Overheidsinvesteringen in biobased economy de moeite waard

De helft van de Nederlanders vindt het de moeite waard dat de overheid aanstuurt op een biobased economy. Een kwart vindt dat deze investeringen aan het bedrijfsleven overgelaten moeten worden. Mensen die positief staan tegenover duurzame ontwikkeling, denken vaker dat het de moeite waard is als de overheid hierin investeert. Wie kritischer is over duurzame ontwikkeling, vindt vaker dat het bedrijfsleven deze investeringen moet doen.

Kennisinstututen betrouwbaarste informatieleveranciers

Dat men investeringen van de overheid in de biobased economy ondersteunt, wil niet zeggen dat men de overheid ook de meest betrouwbare afzender vindt van informatie over de biobased economy. Zeven op de tien Nederlanders geven aan informatie vanuit universiteiten en kennisinstellingen als meest betrouwbaar te zien. Men vindt de overheid ongeveer even betrouwbaar als maatschappelijke organisaties.

1 Inleiding

De transitie van het gebruik van fossiele naar biologische grondstoffen is een onderwerp dat veel beleidsmakers, wetenschappers en ondernemers bezighoudt. Ook burgers spelen hierbij een rol, bijvoorbeeld door te experimenteren met nieuwe vormen van energieopwekking. Een maatschappijbrede discussie over de wenselijkheid van een overgang naar een biobased economy heeft echter niet plaatsgevonden. Er is daardoor weinig bekend over wat burgers weten van de biobased economy, wat hun houding is en in hoeverre ze bereid zijn mee te werken aan de transitie naar een biobased economy.

Om inzicht te krijgen in de opvattingen van burgers over dit onderwerp is CSG Centre for Society and the Life Sciences samen met communicatiebureau Tertium en onderzoeksconsortium BE-Basic het project My2030s gestart. Dit project bestond uit bijeenkomsten over de biobased economy, die onder meer door een aantal burgers werden bijgewoond (de Microsociety). Voorafgaand en na afloop van deze bijeenkomsten vond een groepsdiscussie met deze burgers plaats.

Het voorliggende rapport beschrijft een onderzoek waarin een aantal bevindingen uit het kwalitatieve onderzoek zijn getoetst. Het gaat hierbij met name om de kennis en houding ten aanzien van de biobased economy en de mate waarin men voor zichzelf een rol ziet weggelegd bij de transitie. De doelstelling van dit onderzoek kan als volgt worden beschreven:

Wat weten burgers van de biobased economy, wat is hun houding en in hoeverre zijn ze bereid mee te werken aan de transitie naar een biobased economy?

Om deze vragen te beantwoorden is een kwantitatieve enquête uitgevoerd. Hierbij is een representatieve steekproef van $n=1.553$ personen van 18 jaar en ouder bevroegd. De veldwerkperiode liep daarbij van 17 tot en met 23 september 2013. In dit rapport beschrijven we de uitkomsten van het onderzoek. Een onderzoeksverantwoording is als bijlage bij dit rapport opgenomen.

Dit rapport is als volgt opgebouwd.

Bij de start van dit onderzoek is als hypothese gesteld dat er een sterke relatie bestaat tussen draagvlak voor een biobased economy en draagvlak voor duurzame ontwikkeling. Dit blijkt ook het geval (zie bijvoorbeeld pagina 23 en pagina 42). Opvattingen over duurzame ontwikkeling kunnen daarom richting geven aan de vraag onder welke voorwaarden Nederlanders bereid zijn mee te werken aan een transitie naar een biobased economy. Om die reden verkennen we in hoofdstuk 2 de opvattingen van Nederlanders over duurzame ontwikkeling en de achtergrond hiervan.

In hoofdstuk 3 gaan we in op associaties en kennis ten aanzien van de biobased economy. We doen dit in het algemeen (aan de hand van vragen die zijn gesteld over het onderwerp 'biobased economy'), maar ook aan de hand van drie terreinen waar biobased oplossingen een rol spelen: energieopwekking, brandstoffen en verpakkingen.

In het vierde hoofdstuk gaan we in op betrokkenheid bij de biobased economy en op de houding van Nederlanders ten aanzien van de transitie. Ook hier doen we dit zowel in het algemeen (direct bevroegd) als aan de hand van de drie terreinen. De opvattingen van burgers op deze terreinen zeggen iets over hun opvattingen over de biobased economy.

In het vijfde hoofdstuk gaan we in op maatschappelijke verantwoordelijkheden met betrekking tot de biobased economy en duurzame ontwikkeling: welke bijdrage willen burgers zelf leveren, wat verwachten ze van de overheid en hoe moeten verantwoordelijkheden tussen partijen worden verdeeld?

2 Duurzame ontwikkeling

Voordat we in hoofdstuk 3 ingaan op de biobased economy, verkennen we in dit eerste hoofdstuk de beleving van duurzame ontwikkeling. We voeren deze verkenning uit omdat perceptie, beelden en associaties over duurzame ontwikkeling ook aanknopingspunten kunnen bieden voor de communicatie over de biobased economy. In de eerste paragraaf gaan we in op associaties bij duurzame ontwikkeling, daarna komen de houding en prioriteit hiervan aan de orde. Tot slot gaan we in op de samenhang van een positieve houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling met andere opvattingen en met persoonskenmerken.

2.1 Associaties

Het begrip duurzame ontwikkeling is redelijk bekend onder het Nederlands publiek: twee derde (66%) heeft er weleens van gehoord. Via een open vraag is nagegaan welke gedachten deze term als eerste oproept, en wat men denkt dat ermee wordt bedoeld. Het meest gegeven antwoord heeft

Duurzame ontwikkeling (Brundtland definitie): ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen.

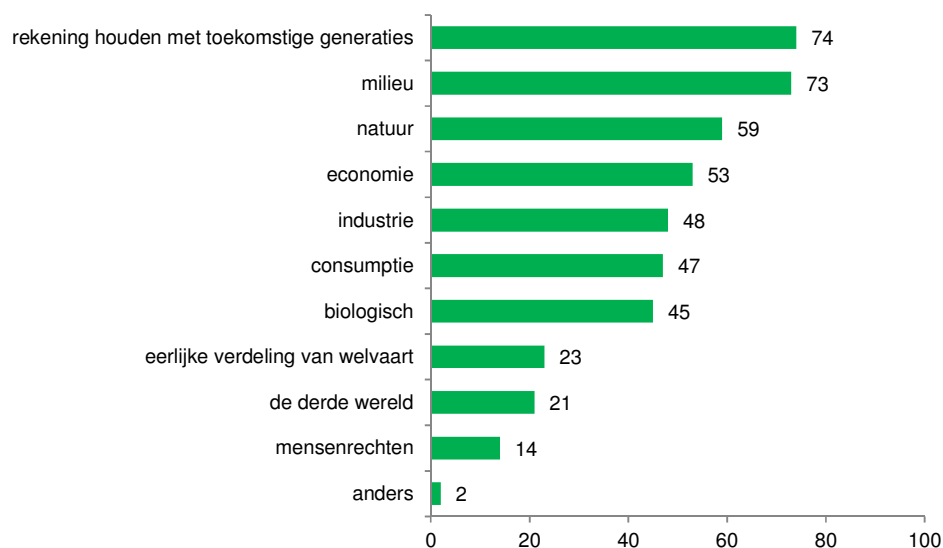
weliswaar te maken met de zogenaamde Brundtland-definitie van duurzame ontwikkeling (goed voor het milieu, natuur of mens), maar men noemt vrijwel even vaak 'iets wat lang meegaat' als omschrijving. Het blijft dus belangrijk om in communicatie over duurzame ontwikkeling duidelijk te maken wat precies onder de term moet worden verstaan. Andere gegeven antwoorden zijn het denken aan de toekomst (15%) en recycling/hergebruik (7%). De antwoorden op de vraag 'wat wordt er met duurzame ontwikkeling bedoeld' geven een overeenkomstig beeld.

1 | Associaties bij duurzame ontwikkeling (aan elke respondent is (random) een van de twee vragen voorgelegd)

	eerste associaties (n=766) %	wat wordt ermee bedoeld? (n=787) %
• goed voor het milieu, natuur of mens	22	24
• iets wat lang mee gaat	22	21
• denken aan toekomst / lange termijn	15	20
• 'duurzaam' ontwikkelen of produceren	9	8
• recycling of hergebruik	7	5
• zuinig omgaan met natuurlijke grondstoffen	7	7
• verantwoord / bewustwording	4	4
• energiezuinig	3	2
• minder afval of gescheiden afval	2	1
• duurzame producten (bv zonnescherm)	2	2
• goedkoop	2	2
• anders	4	1
• weet niet / geen antwoord	21	24

Na de spontane associaties, zijn drie vragen voorgelegd om 'geholpen' associaties met duurzame ontwikkeling in kaart te brengen. De term duurzame ontwikkeling heeft volgens driekwart van de respondenten vooral te maken met het rekening houden met toekomstige generaties en met het milieu. Meer dan de helft denkt aan natuur en economie en iets minder dan de helft aan industrie, consumptie en biologisch. Minder dan een kwart associeert duurzame ontwikkeling met eerlijke verdeling van de welvaart, de derde wereld en mensenrechten. Van de drie pijlers van duurzame ontwikkeling (people, planet en profit) is 'planet' (milieu/natuur) dus het meest ingeburgerd, 'profit' (economie, industrie) wat minder en 'people' (derde wereld, mensenrechten) het minst.

2 | Waar heeft de term duurzame ontwikkeling allemaal mee te maken? (meer antwoorden mogelijk, n=1.553)

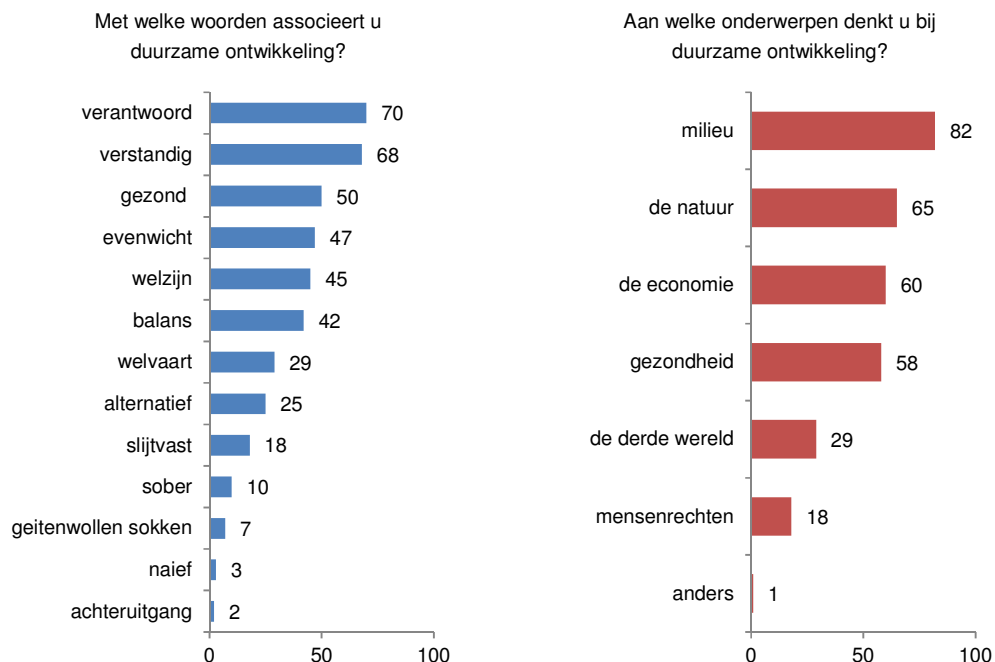

In een volgende stap is bij de ondervraagden het begrip duurzame ontwikkeling geïntroduceerd, aan de hand van de volgende omschrijving:

“Duurzame ontwikkeling kan worden omschreven als het zo goed mogelijk voorzien in de behoeften die mensen op dit moment op de wereld hebben en daarbij rekening te houden met toekomstige generaties, zodat ook zij goed in hun behoeften kunnen blijven voorzien”

Vervolgens is gevraagd met welke adjectieven men duurzame ontwikkeling het meest associeert. Van de woorden die zijn voorgelegd, worden 'verantwoord' en 'verstandig' het vaakst genoemd. Ook redelijk sterk is de associatie met termen die te maken hebben met (geestelijke en lichamelijke) gezondheid: gezond, evenwicht, welzijn, balans. Slechts weinigen hebben bij duurzame ontwikkeling een negatieve associatie ('geitenwollen sokken', 'naïef', 'achteruitgang').

3 | Met welke woorden associeert u duurzame ontwikkeling? Aan welke onderwerpen denkt u bij duurzame ontwikkeling? (meer antwoorden mogelijk, n=1.553)

Naast adjectieven, is gevraagd met welke onderwerpen men duurzame ontwikkeling associeert. Hier zien we de drie pijlers van duurzaamheid in dezelfde volgorde als voordat de definitie werd gegeven (wat erop duidt dat de gegeven definitie mensen niet op heel andere gedachten brengt): duurzame ontwikkeling wordt het meest geassocieerd met 'planet' (milieu, natuur), gevolgd door 'profit' (economie) en als laatste met 'people' (derde wereld, mensenrechten). 'Gezondheid' wordt ongeveer even sterk met duurzame ontwikkeling geassocieerd als 'economie'.

2.2 Houding

Het Nederlands publiek heeft een positieve houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling: 75% staat er zeer positief of redelijk positief tegenover, vrijwel niemand is negatief.

4 | Hoe staat u tegenover duurzame ontwikkeling?

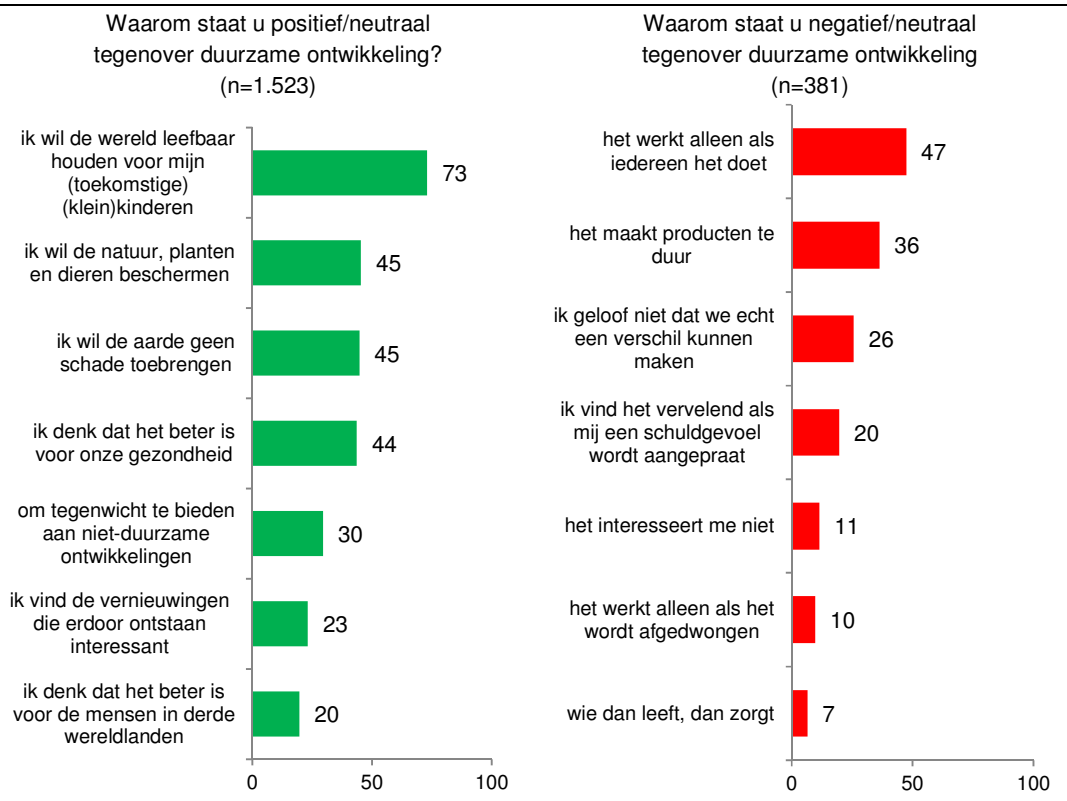
	Nederlands publiek (n=1.553)	
	%	
• zeer positief	28	} 76% (zeer) positief
• tamelijk positief	48	
• niet positief, niet negatief	23	
• tamelijk negatief	1	} 2% (zeer) negatief
• zeer negatief	1	

Een positieve houding is gerelateerd aan de volgende persoonskenmerken:

- **Sociale klasse.** in de hoogste sociale klasse (A) is 86% (zeer) positief, in de laagste klasse (D) is dit 55%. Sociale klasse is daarbij bepaald op basis van een combinatie van opleidingsniveau en beroep.
- **Inkomen.** Mensen met een huishoudinkomen van meer dan twee keer modaal staan positiever tegenover duurzame ontwikkeling (87%) dan mensen met een minimuminkomen (70%).
- **Politieke voorkeur.** GroenLinks, D66 en CDA stemmers (resp. 94%, 91%, 89%) zijn daarbij het meest positief, stemmers op de PVV en niet stemmers (resp. 51% en 60%) het minst positief.

Met andere kenmerken (seks, leeftijd, regio, samenstelling huishouden) zijn de relaties aanmerkelijk minder sterk. Er is een aantal mogelijke redenen voorgelegd om positief of negatief tegenover duurzame ontwikkeling te staan. De meest genoemde reden om positief tegenover duurzame ontwikkeling te staan, is het leefbaar houden van de aarde voor toekomstige generaties (73%). Iets minder dan de helft noemt het beschermen van de natuur (45%), geen schade willen toebrengen aan de aarde (45%) en gezondheid (44%).

5 | Redenen voor de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling? (meer antwoorden mogelijk)¹

¹ Aan degenen die neutraal tegenover duurzame ontwikkeling staan, is naar zowel voors als tegens gevraagd. Deze groep telt dus in beide grafieken mee.

De meest genoemde reden om kritisch tegenover duurzame ontwikkeling te staan is het sociale dilemma: het werkt alleen als iedereen het doet (47%). Andere redenen zijn de vrees dat het producten duur maakt (36%) en twijfel of het mogelijk is een verschil te maken (26%).

Als alternatieve maat voor de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling is het aantal gegeven positieve en negatieve redenen geteld. Vervolgens is dit gesaldeerd: het aantal positieve minus het aantal negatieve argumenten. Op die manier kunnen kwartielen worden samengesteld van mensen met een relatief positieve en relatief negatieve houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling. Vanwege de grotere spreiding in antwoorden, maakt deze maat het beter mogelijk om relaties te onderzoeken met andere gegeven antwoorden in het onderzoek. De relatie met de direct gevraagde houding is overigens zeer sterk (correlatie coëfficiënt +0,67).

6 | Houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling, berekend op basis van het saldo van positieve en negatieve redenen dat men ondersteunt.

		(n=1.553)
		%
• negatief/neutrale houding	(saldo argumenten <=0)	20
• gematigd positief	(saldo argumenten +1-2)	29
• redelijk positief	(saldo argumenten +3)	22
• zeer positief	(saldo argumenten >=+4)	29

In de volgende paragrafen worden relaties gelegd op basis van deze maat voor de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling.

2.3 Prioriteit

Dat duurzame ontwikkeling belangrijk wordt gevonden, betekent niet automatisch dat dit onderwerp ook een grote prioriteit heeft bij het Nederlands publiek. Van vijftien voorgelegde maatschappelijke problemen (zie figuur 7) scoren de onderwerpen die met duurzame ontwikkeling te maken hebben het laagst. Wie zeer positief tegenover duurzame ontwikkeling staat geeft weliswaar meer prioriteit aan hieraan gerelateerde problemen (bijvoorbeeld mensenrechten, milieuvuiling, vervanging van olie en gas door andere energiebronnen), maar deze onderwerpen staan dan nog altijd op de onderste helft van de prioriteitenlijst en leggen het af tegen onderwerpen die meer in het 'hier en nu' spelen, zoals gezondheidszorg, ouderdomsvoorzieningen en de economische situatie in Nederland. Dit fenomeen doet zich ook voor in ander onderzoek naar dergelijke 'prioriteitenlijstjes', dat periodiek door Veldkamp in samenwerking met het Sociaal en Cultureel Planbureau wordt uitgevoerd. Sinds het uitbreken van de financiële en economische crisis in 2007 is zijn de problemen die 'hier en nu' spelen daarbij in prioriteit gestegen, terwijl de 'elders en later'-vraagstukken in prioriteit zijn gedaald.

7 | Welke van de volgende problemen zijn volgens u het belangrijkste (maximaal vijf antwoorden mogelijk)?

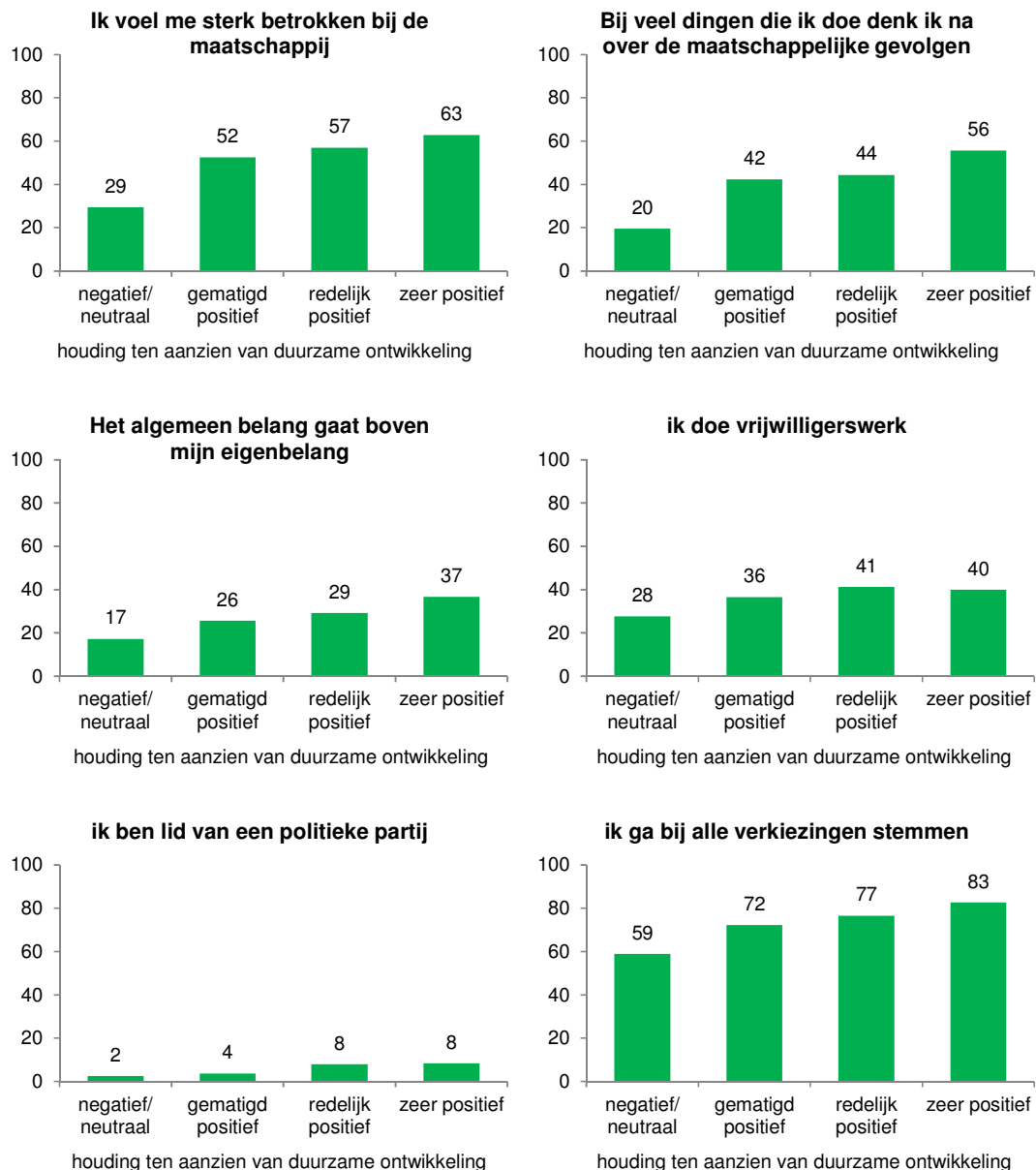
	houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling				totaal (n=1.553)
	negatief/ neutraal n=301	gematigd positief (n=442)	redelijk positief (n=350)	zeer positief (n=460)	
	%	%	%	%	
1. dat de gezondheidszorg in Nederland toegankelijk blijft	78	67	65	62	67
2. dat de economische situatie in Nederland verbetert	61	53	48	43	51
3. dat de ouderdagsvoorzieningen van mensen in Nederland goed geregeld blijven	63	52	49	44	51
4. dat de werkloosheid in Nederland vermindert	57	51	46	35	47
5. dat de mensen in Nederland verdraagzamer zijn en zich socialer gedragen	34	44	43	39	40
6. dat er minder oorlog en terrorisme in de wereld is	24	37	38	44	37
7. dat er minder honger op de wereld is	17	31	33	40	31
8. dat er meer wordt gedaan aan de bestrijding van criminaliteit in Nederland	42	30	25	22	29
9. dat de mensenrechten wereldwijd minder worden geschonden	13	26	31	35	27
10. dat de overheidsfinanciën in Nederland op orde worden gebracht	30	27	24	24	26
11. dat de milieuvuiling op de wereld afneemt	10	18	30	36	24
12. dat olie en gas worden vervangen door hernieuwbare energiebronnen	10	19	22	27	20
13. dat (zeldzame) planten en dieren op de wereld blijven voortbestaan	10	11	16	20	15
14. dat er zuiniger wordt omgaan met de olie- en gasvoorraden op de wereld	8	10	11	11	10
15. dat de wereld geen last zal hebben van klimaatverandering	4	7	11	12	9

Degenen die neutraal of negatief staan tegenover duurzame ontwikkeling geven nog meer prioriteit aan actuele en in Nederland spelende problemen. Dit is goed te zien aan de verschillen in prioriteit bij de onderwerpen gezondheidszorg, ouderdagsvoorziening en criminaliteitsbestrijding. Wie duurzame ontwikkeling belangrijk vindt, hecht ook een groter belang aan andere vraagstukken die elders of op langere termijn spelen, zoals bestrijding van oorlog, terrorisme en honger. Een positieve houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling lijkt dus in bredere zin samen te gaan met een oriëntatie op onderwerpen die op langere termijn en meer in internationaal perspectief spelen.

2.4 Relatie met maatschappijoriëntatie

Tot slot gaan we in dit hoofdstuk in op de relatie tussen de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling en de bredere oriëntatie op de maatschappij. Allereerst kijken we naar betrokkenheid bij en inzet voor de maatschappij en de relatie met houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling.

8 | Relatie tussen houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling en betrokkenheid bij/inzet voor de samenleving (percentages 'van toepassing', n=1.553)

Een positieve houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling hangt sterk samen met betrokkenheid bij de maatschappij en de mate waarin men stil staat bij de consequenties van eigen handelingen. Mensen op wie dit minder van toepassing is, zijn ook minder positief. Minder sterk

(maar wel aanwezig) zijn de relaties met de mate waarin men het maatschappijbelang boven het eigen belang stelt, het uitvoeren van vrijwilligerswerk en gaan stemmen bij verkiezingen.

Naast deze vragen over betrokkenheid, is een aantal tegengestelde visies op de maatschappij voorgelegd, waarbij is gevraagd hierop een positie in te nemen.

9 | Relatie tussen houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling en positie op tegengestelde maatschappijopvattingen (percentages 'eens', exclusief middencategorie, n=1.553)

	houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling				
	negatief/ neutraal n=301	gematigd positief (n=442)	redelijk positief (n=350)	zeer positief (n=460)	totaal (n=1.553)
	%	%	%	%	%
• de overheid moet milieuvriendelijk gedrag van burgers stimuleren	45	69	76	84	
• burgers moeten zelf kiezen hoe milieuvriendelijk ze zich gedragen	24	12	12	8	
• de wereldpolitiek moet worden dat de welvaart op de wereld eerlijker wordt verdeeld	30	46	49	60	
• de verdeling van de welvaart op de wereld is door de wereldpolitiek niet te beïnvloeden	36	29	28	21	
• de overheid moet zich vooral op binnenlandse problemen richten	69	57	51	44	
• de overheid moet zich zowel op binnenlandse als op wereldproblemen richten	9	27	33	38	
• publieke voorzieningen moeten waar mogelijk door bedrijven worden uitgevoerd	25	19	17	18	
• publieke voorzieningen moeten zoveel mogelijk door de overheid worden uitgevoerd	43	60	60	64	
• Europa moet een sterkere macht worden in de wereld	19	35	38	40	
• het maakt mij niet uit of Europa een sterkere positie in de wereld krijgt	40	33	29	29	
• Nederland moet meer in Europees verband regelen	12	23	29	28	
• Nederland moet meer op Nationale schaal regelen	61	51	49	47	
• milieuproblemen moeten door technologische vooruitgang worden opgelost	24	23	19	20	
• milieuproblemen moeten worden opgelost door het gedrag van mensen te veranderen	36	52	55	52	
• onze economie moet minder afhankelijk worden van het buitenland	31	29	28	23	
• we moeten meer handel drijven met andere landen om zo onze economie te laten groeien	41	48	55	56	
• het takenpakket van de overheid moet worden beperkt zodat de belastingen kunnen worden verlaagd	72	69	67	65	
• de belastingen moeten worden verhoogd zodat de overheid meer kan doen	4	6	7	10	
• er moet meer worden bezuinigd op sociale voorzieningen	21	26	21	21	
• er moet minder worden bezuinigd op sociale voorzieningen	52	45	52	51	

↑
kleine verschillen – grote verschillen
↓

Figuur 9 laat zien dat wie positief staat tegenover duurzame ontwikkeling:

- veel vaker vindt dat de overheid milieuvriendelijk gedrag moet stimuleren, in plaats van dit volledig aan de keuze van burgers over te laten;
- veel vaker vindt dat de wereldpolitiek een rol moet spelen bij het verdelen van de welvaart op de wereld;
- veel vaker vindt dat de overheid zich op zowel binnenlandse als internationale vraagstukken moet richten (in plaats van alleen binnenlandse vraagstukken);

Bij de andere tegenstellingen zijn de verschillen minder groot, zoals opvattingen over Nederland in Europa, bezuinigingen of het takenpakket van de overheid.

Opvallend is de uitkomst over de vraag *hoe* milieuproblemen moeten worden opgelost: bijna de helft (49% op totaalniveau) vindt dat dit moet gebeuren door het gedrag van mensen te veranderen in plaats van door de toepassing van technologische innovaties (21%). Alleen mensen die negatief of neutraal staan tegenover duurzame ontwikkeling zijn meer geneigd om oplossingen te zoeken in technologie.

3 Biobased economy: associaties en kennis

Nadat in het vorige hoofdstuk is ingegaan op duurzame ontwikkeling, zoomen we nu in op de biobased economy. Allereerst gaan we in op de associaties van burgers bij de biobased economy: waar denken ze aan bij dit begrip en wat wordt ermee bedoeld? Vervolgens toetsen we de kennis over dit begrip. Dit doen we aan de hand van biobased oplossingen op drie terreinen: opwekking van elektriciteit, autobrandstoffen en verpakkingen.

3.1 Associaties

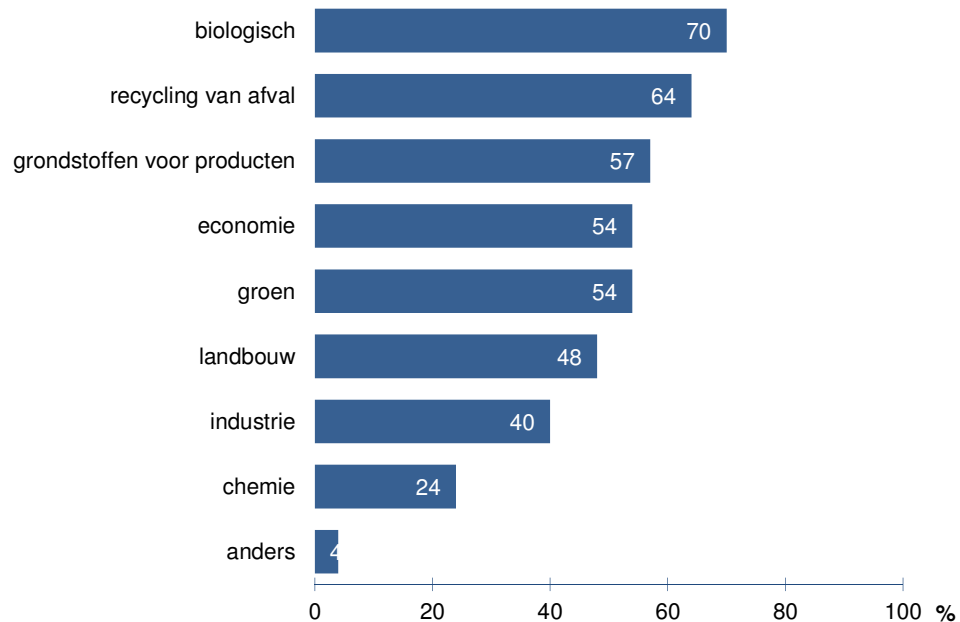
Vergeleken met duurzame ontwikkeling, is 'biobased economy' als term veel minder bekend. 8% van de Nederlanders heeft hier weleens van gehoord. Maar de betekenis die eraan wordt toegekend wijst vaak wel in de juiste richting: de meest genoemde eerste associatie is een economie die draait op biologisch/milieuvriendelijk produceren (40%). In mindere mate denkt men primair aan bio-energie en biobrandstoffen. Ook worden de termen groen, duurzaam, biomassa en recycling genoemd. Een derde heeft geen associaties bij de biobased economy en weet dus niet wat het is. Op de vraag 'wat wordt er met biobased economy bedoeld' zien we een vergelijkbaar antwoordpatroon.

10 | *Associaties bij de term biobased economy (aan elke respondent is (random) een van de twee vragen voorgelegd)*

	eerste associaties (n=752) %	wat wordt ermee bedoeld? (n=801) %
• economie draait op biologisch/ milieuvriendelijk produceren	40	40
• bio-energie en biobrandstoffen	6	5
• alles moet groen zijn (economie/brandstof)	4	2
• alles moet duurzaam zijn (economie/brandstof)	4	4
• biomassa (als grondstof of energiebron)	3	5
• recycling of biologisch afbreekbaar	3	2
• rekening houdend met milieu, balans tussen mens en natuur	3	3
• gezond/schoon	2	1
• bio-industrie	1	3
• bio-energie en bio-brandstoffen	1	5
• minder schadelijke stoffen	1	3
• geitenwollen sokken	1	0
• negatief/onbevredigend	1	0
• anders	6	5
• niets, daar houd ik me niet mee bezig	10	1
• weet niet/geen antwoord	23	36

Aan de respondenten zijn verschillende elementen voorgelegd die met de biobased economy te maken kunnen. Men vindt vooral 'biologisch', 'recycling van afval' en 'grondstoffen voor producten' van toepassing. De associaties met 'industrie' en 'chemie' zijn minder sterk.

11 | Waar heeft biobased economy allemaal mee te maken? (n=1.553)

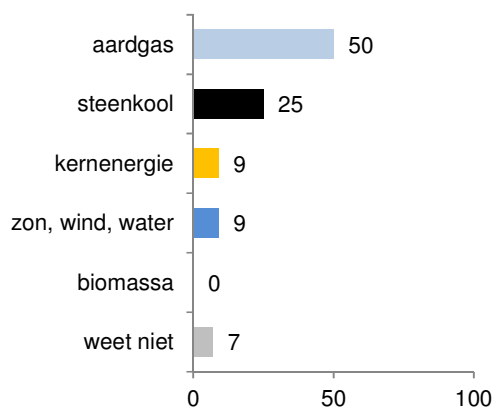
3.2 Kennis

De drie belangrijkste terreinen waar op dit moment biobased oplossingen worden toegepast zijn opwekking van energie, autobrandstoffen en verpakkingsmateriaal. Alvorens in te gaan op houding ten aanzien biobased oplossingen op deze terreinen (hoofdstuk 4), toetsen we in deze paragraaf de algemene kennis. Weet men bijvoorbeeld hoe elektriciteit in Nederland geproduceerd wordt? En op welke brandstof rijden de meeste auto's in Nederland?

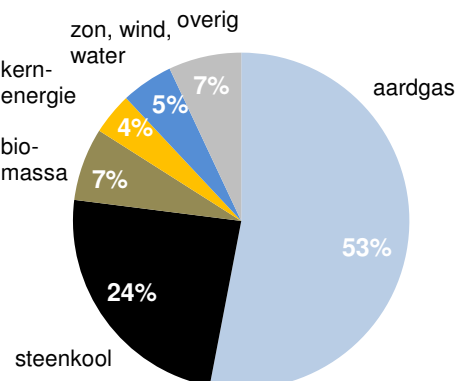
Nederlandse burgers hebben een aardig idee van hoe we aan de elektriciteit komen die in Nederland wordt gebruikt. De helft denkt (terecht) dat aardgas de meest gebruikte energiebron is, een kwart denkt dat dit steenkool is. Opwekking via kernenergie en wind-, water- of zonkracht worden een stuk minder genoemd. Biomassa wordt door niemand genoemd als meest gebruikte energiebron.

12 | Met welke energiebron wordt de meeste elektriciteit opgewekt die we in Nederland gebruiken, denkt u? (n=520)

meest gebruikte energiebron voor elektriciteit volgens Nederlanders

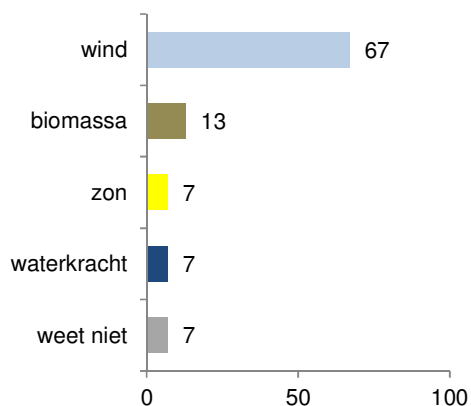
daadwerkelijke verdeling van de elektriciteitsproductie in Nederland (bron: CBS, 2012)

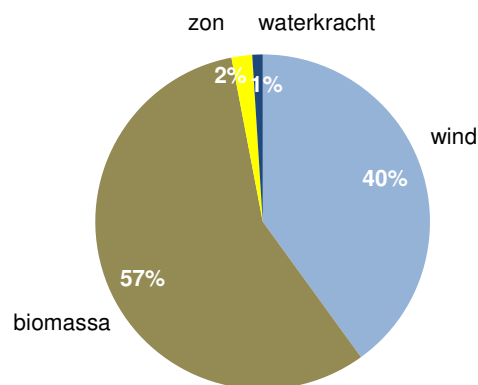
Hernieuwbare energiebronnen verzorgden in 2012 12% van de elektriciteitsproductie in Nederland. Het grootste deel hiervan komt uit verbranding van biomassa, daarna uit windkracht. De meeste burgers denken ten onrechte dat opwekking via windkracht de meest gebruikte hernieuwbare energiebron is. Het gebruik van biomassa wordt onderschat.

13 | Met welke van de volgende hernieuwbare bronnen wordt de meeste elektriciteit in Nederland opgewekt, denkt u? (n=520)

meest gebruikte hernieuwbare energiebron voor elektriciteit volgens Nederlanders

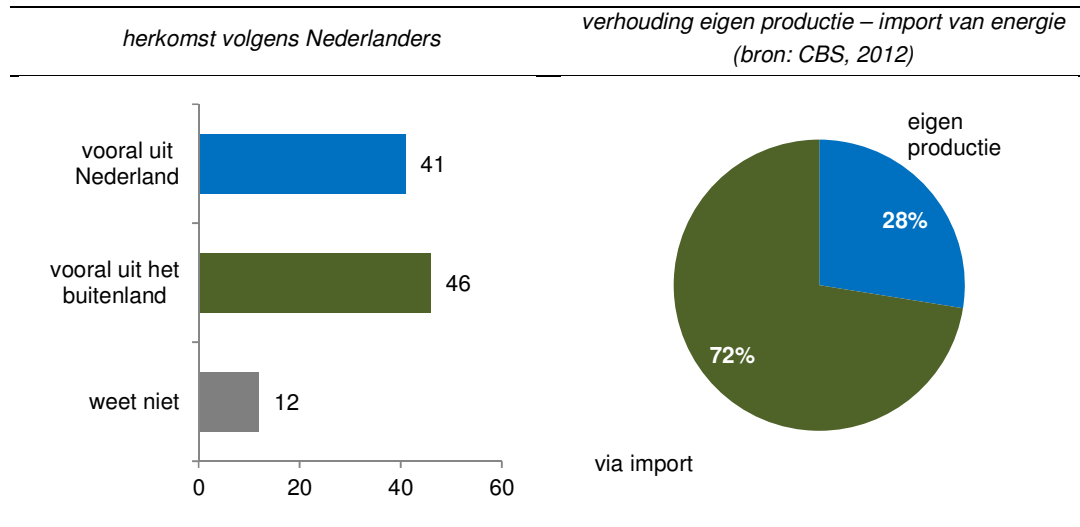

daadwerkelijke verdeling van de elektriciteitsproductie via hernieuwbare bronnen (bron: CBS, 2012)

Ruim een kwart van de elektriciteit die van renewable bronnen afkomstig is, wordt in Nederland zelf geproduceerd. Circa drie kwart wordt geïmporteerd. Burgers overschatten het aandeel dat in Nederland geproduceerd wordt: vier tiende denkt dat de meeste productie uit Nederland afkomstig is, terwijl bijna de helft denkt dat de meeste energie uit het buitenland verkregen wordt.

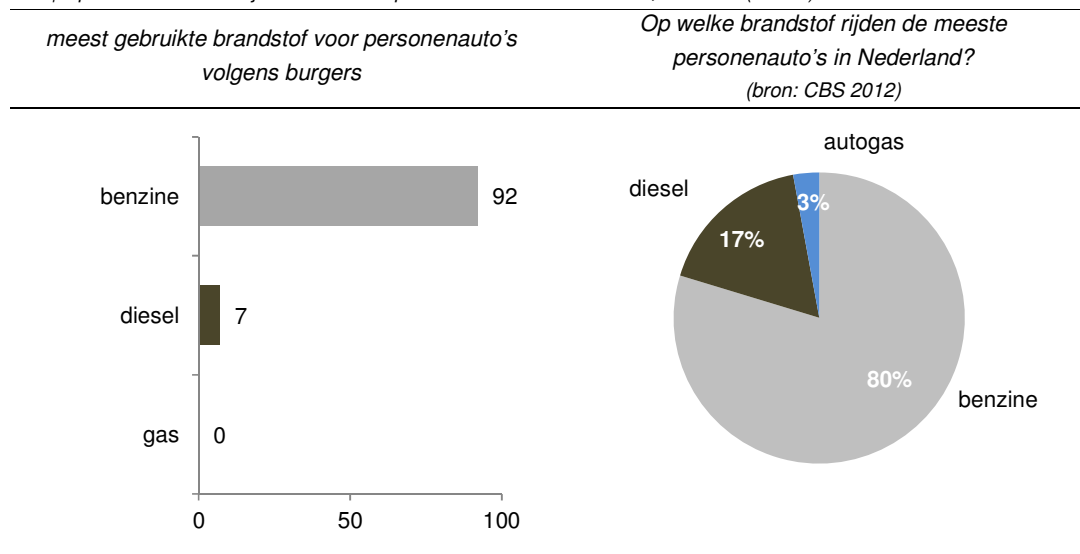
14 | Komt de elektriciteit die we in Nederland gebruiken en die met hernieuwbare energiebronnen is opgewekt vooral uit Nederland of wordt die vooral geïmporteerd uit het buitenland? (n=520)

We concluderen dat Nederlanders een goed algemeen beeld hebben van de herkomst van de energiebronnen die gebruikt worden voor elektriciteitsproductie. Van de hernieuwbare bronnen wordt echter het aandeel dat via zonne-, wind- en waterkracht wordt opgewekt overschat, terwijl het aandeel dat via biomassa wordt opgewekt wordt onderschat. Ook denkt men dat we minder hernieuwbare energie produceren dan we daadwerkelijk doen.

Hoe is het gesteld met de kennis over brandstoffen voor auto's? Een zeer ruime meerderheid denkt dat er meer benzine- dan dieselauto's zijn. Dit wordt door CBS cijfers bevestigd.

15 | Op welke brandstof rijden de meeste personenauto's in Nederland, denkt u? (n=520)

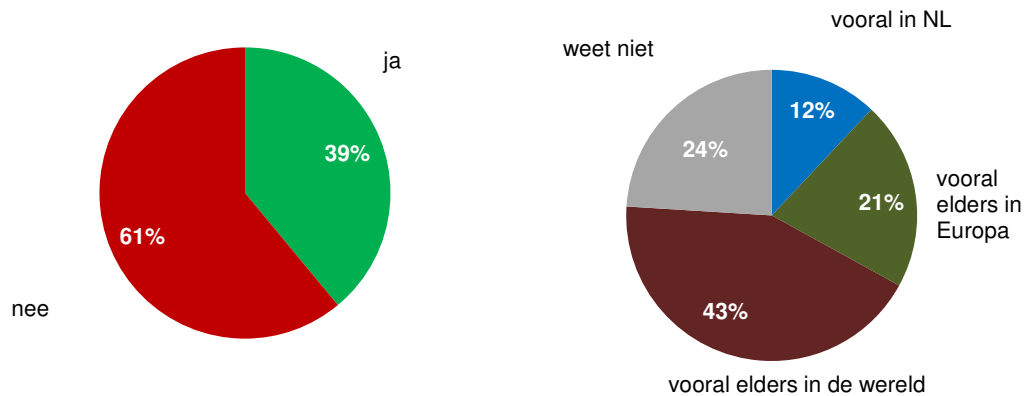
Bij 39% van de burgers is het bekend dat er biobrandstof is toegevoegd aan benzine en diesel. Drie op de tien weten dat er bij pompstations brandstoffen verkrijgbaar zijn die voor slechts een

klein deel uit fossiele brandstoffen bestaan, zoals bio-ethanol (E-85) of Puur Plantaardige Olie (PPO).

16 | Kennis over biobrandstoffen (n=520)

Wist u dat er biobrandstof is toegevoegd aan benzine en diesel?

Waar worden volgens u de planten verbouwd die in Nederland als biobrandstof aan benzine en diesel wordt toegevoegd?

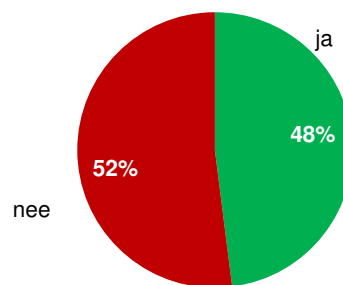

Biobrandstof wordt aan plantaardig materiaal onttrokken. Veel Nederlanders weten niet waar de grondstoffen van biobrandstoffen verbouwd worden. Men denkt relatief vaak dat ze van buiten Europa afkomstig zijn. Slechts 12% denkt dat deze planten uit Nederland komen.

Sinds kort is het mogelijk om op basis van plantaardige grondstoffen (zoals suikerriet, stro of landbouwafval) bioplastic te maken. De helft van de burgers zegt hiervan op de hoogte te zijn.

17 | Kennis over bioverpakkingen (n=492)

Wist u dat het sinds kort ook mogelijk is om bio-plastic te maken op basis van plantaardige grondstoffen, zoals suikerriet, stro of landbouwafval?

4 Biobased economy: betrokkenheid en houding

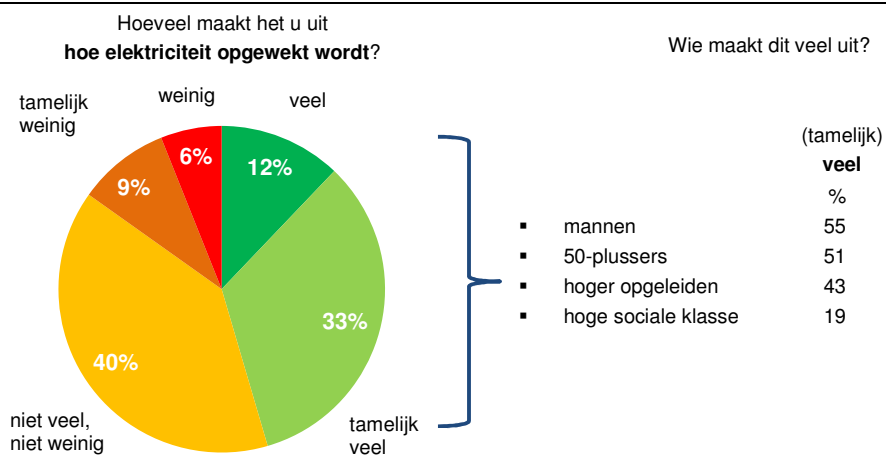
We zagen in het vorige hoofdstuk dat de term biobased economy bij weinig Nederlanders bekend is, maar dat ze wel een idee hebben van de betekenis. Ook over biobased oplossingen is er relatief weinig bekend: men onderschat het aandeel biomassa bij hernieuwbare energiebronnen en een minderheid kent het bestaan van biobrandstoffen. Bioplastics zijn iets bekender. In dit hoofdstuk gaan we eerst in op betrokkenheid bij biobased oplossingen op de drie onderscheiden terreinen. Daarna gaan we in paragraaf 4.2 in op de houding ten aanzien van biobased oplossingen en op de achterliggende motieven.

4.1 Betrokkenheid bij biobased economy

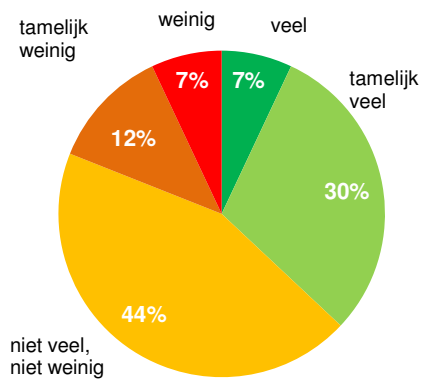
Hoe betrokken zijn burgers bij de opwekking van elektriciteit, het gebruik van brandstoffen en de productie van verpakkingsmaterialen? Hoeveel maakt het ze uit welke grondstoffen hierbij worden gebruikt?

De betrokkenheid van burgers hierbij is niet overweldigend: Een minderheid van de Nederlanders vindt het belangrijk hoe elektriciteit wordt opgewekt en op welke brandstof auto's rijden. Circa de helft vindt het belangrijk waarvan verpakkingen zijn gemaakt.

18 | betrokkenheid elektriciteitsopwekking (n=520), autobrandstoffen (n=541), verpakkingen (n=492)

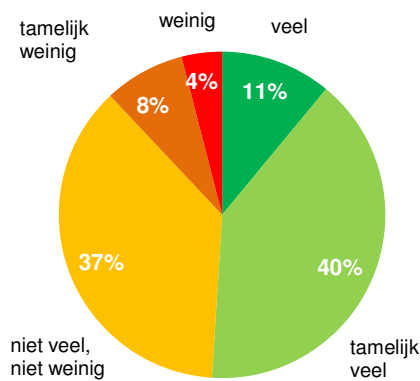
Hoeveel maakt het u uit
op welke brandstof auto's rijden?

Wie maakt dit veel of weinig veel uit?

	(tamelijk) veel
hoger opgeleiden	39%
midden en hoge sociale klasse	76%

Hoeveel maakt het u uit
waarvan verpakkingen zijn gemaakt?

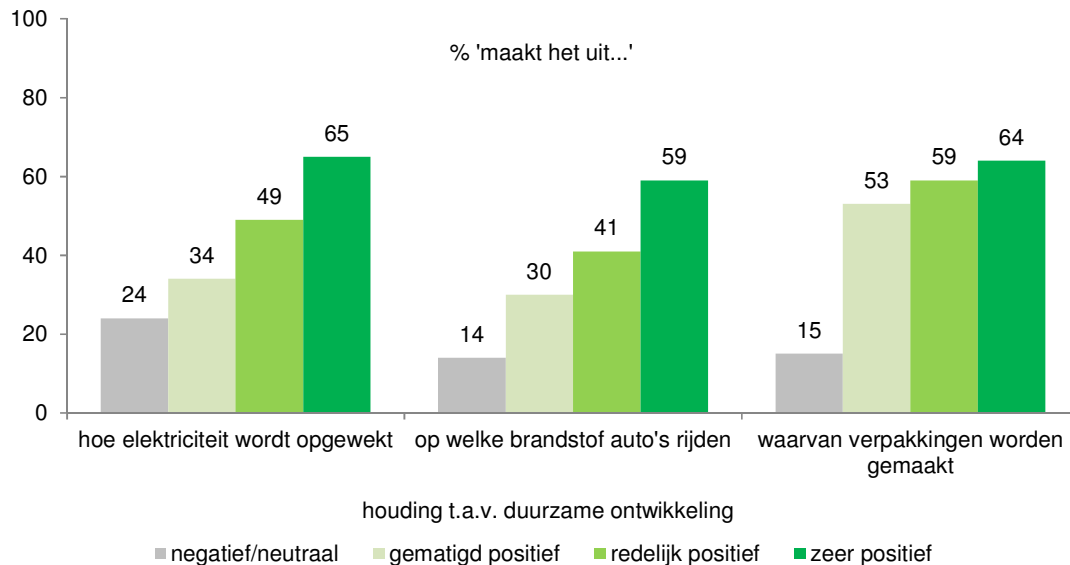

Wie maakt dit veel of weinig veel uit?

	(tamelijk) veel
50-plussers	57%

De betrokkenheid bij deze onderwerpen hangt sterk samen met de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling. Hoe positiever men is over duurzame ontwikkeling, des te belangrijker men het vindt hoe elektriciteit wordt opgewekt, op welke autobrandstoffen auto's rijden en waarvan verpakkingen zijn gemaakt.

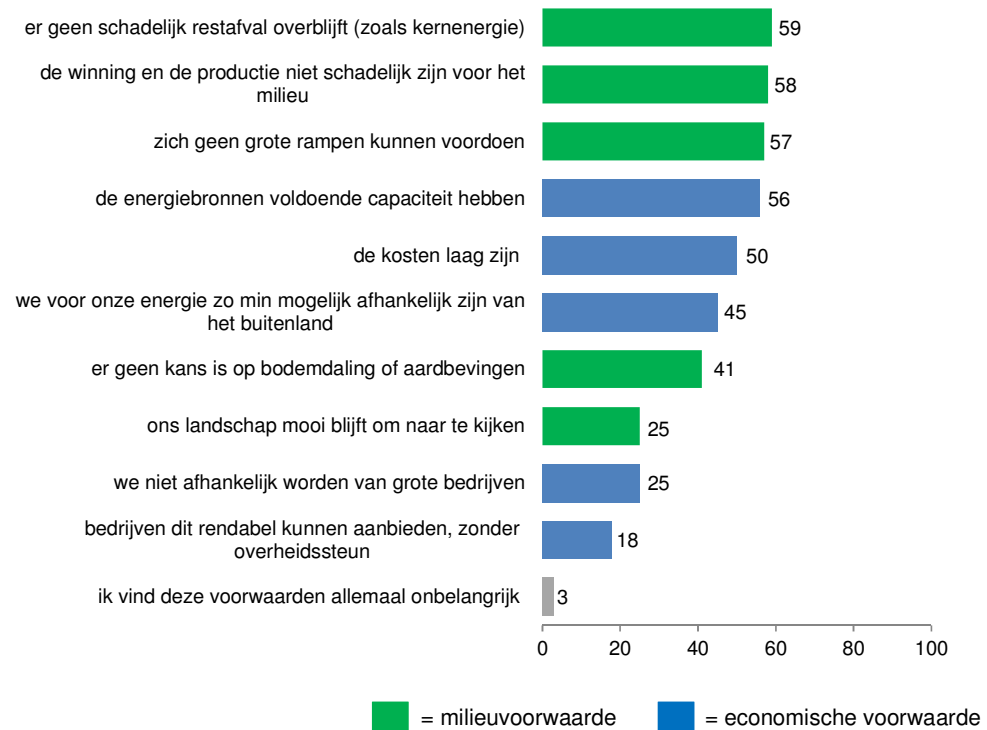
19 | Relatie houding t.a.v. duurzaamheid en betrokkenheid elektriciteitsopwekking (n=520), autobrandstoffen (n=541), verpakkingen (n=492)

4.2 Energieopwekking

Welke voorwaarden die gesteld kunnen worden aan energieopwekking zijn voor burgers belangrijk?

20 | Voorwaarden voor opwekking elektriciteit (maximaal 5 antwoorden mogelijk, n=520)

Dat er geen schadelijk restafval overblijft, de winning en productie van elektriciteit niet schadelijk zijn voor het milieu en zich geen grote rampen kunnen voordoen zijn voor Nederlanders de belangrijkste voorwaarden. Daarna worden economische voorwaarden genoemd, zoals voldoende capaciteit van de bronnen, lage kosten en het niet afhankelijk worden van import. In minder mate vindt men het belangrijk dat we niet afhankelijk worden van grote bedrijven en dat bedrijven energie kunnen aanbieden zonder overheidssteun.

Welke voor- en nadelen koppelt men aan diverse vormen van energieopwekking, en hoe scoort biomassa daarbij? Per grondstof vorm hebben we de belangrijkste voor- en nadelen voorgelegd aan de respondenten, en daarbij gevraagd hoe belangrijk men deze vindt.

Over verbranding van **biomassa** vindt een ruime meerderheid het een belangrijk argument dat het plantaardig materiaal in principe niet eindig is (wat bijvoorbeeld wel het geval is bij olie en gas). Ook vindt een meerderheid het belangrijk dat biomassa niet bijdraagt aan CO₂ uitstoot en dus klimaatverandering. Een belangrijk nadeel (volgens 82%) is dat hiervoor landbouwgrond of het kappen van bossen nodig is, wat ten koste kan gaan van de natuur- en voedselproductie. De onduidelijkheid over de herkomst van het plantaardig materiaal is voor minder mensen een belangrijk (nadelig) argument voor verbranding van biomassa.

Het opwekken van elektriciteit via **zonne-, wind- en waterkrachtenergie** heeft volgens Nederlanders veel voordelen. Bijna iedereen vindt de weinige luchtvervuiling, het niet opraken van grondstoffen, het niet afhankelijk worden van import, en het uitblijven van CO₂-uitstoot belangrijke argumenten. De nadelen (kosten, diersterfte en vervuiling van landschap) worden aanmerkelijk minder belangrijk gevonden.

Bij opwekking van elektriciteit via **steenkool**, worden nadelige argumenten belangrijker gevonden dan de voordelige. Een ruime meerderheid vindt het een belangrijk nadeel dat hierbij CO₂ vrijkomt, de arbeidsomstandigheden in veel kolenmijnen slecht zijn, het leidt tot luchtvervuiling en het een eindige brandstof is. Ruim vier tiende vindt het belangrijk dat de kosten laag zijn en dat steenkolen in ruime mate beschikbaar zijn.

Bij opwekking van **aardgas** wegen de voordelen ongeveer even zwaar als de nadelen. Enerzijds vindt een ruime meerderheid het belangrijk dat het in onze eigen bodem zit en de kosten laag zijn. Anderzijds ziet men nadelen in bodemdalingen en aardbevingen, het vrijkomen van CO₂ en de eindigheid van de brandstof.

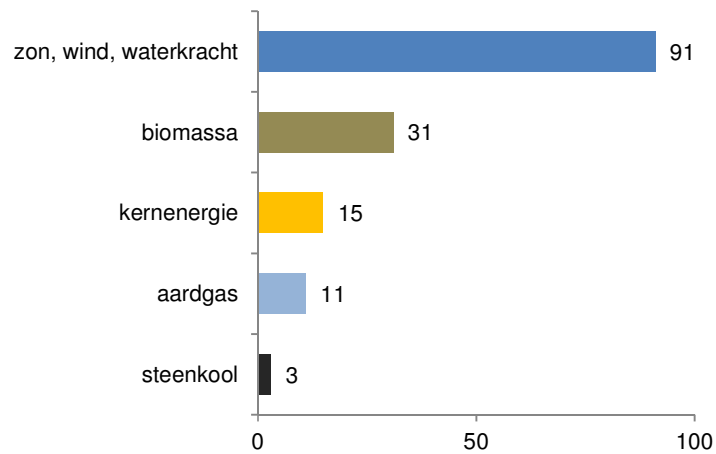
Aan **kernenergie** worden vooral nadelen toegeschreven. De belangrijkste argumenten zijn dat het radioactief afval overblijft en lang moet worden bewaard in speciale opslagruimtes, en dat een ongeluk in een kerncentrale catastrofale gevolgen kan hebben. Ruim de helft vindt het niet vrijkomen van CO₂ een belangrijk (voordelig) argument. De helft vindt het belangrijk dat opwekking via kernenergie niet leidt tot luchtvervuiling, daarnaast vindt vier tiende het belangrijk dat de grondstoffen in ruime mate beschikbaar zijn, en dat de kosten laag zijn.

21 | Voorgelegde voor- en nadelen over biomassa en zonne-, wind- en waterkrachtenergie (n=520)

Gezien deze afweging van voor- en nadelen is het niet verbazingwekkend dat Nederlanders in de toekomst het liefst zouden willen dat elektriciteit vooral wordt opgewekt via zonne-, wind- en waterkracht: meer dan negentig procent zou dit in de toekomst willen. Biomassa scoort daarna het beste: drie op de tien Nederlanders hebben hier een voorkeur voor. Kernenergie, aardgas en steenkool worden minder genoemd.

22 | Als u denkt aan het jaar 2030, hoe zou de elektriciteit die we in Nederland gebruiken dan vooral moeten worden opgewekt, vindt u? (n=520)

4.3 Autobrandstoffen

Welke voorwaarden zouden burgers aan autobrandstoffen willen stellen? We zien hier dat economische voorwaarden een grotere rol spelen dan bij elektriciteitsopwekking. De belangrijkste voorwaarde is dat de kosten laag zijn. Beperking van luchtvervuiling en schade voor mens en milieu worden als tweede en derde voorwaarde genoemd.

Het minst belangrijk vindt men de voorwaarden dat de auto's die op de brandstof rijden een goede prestatie leveren, er geen subsidies naar brandstofproducenten gaan en dat tanken gemakkelijk en snel gaat.

Hoe vertaalt dit zich in voor- en nadelen voor verschillende autobrandstoffen?

Bij **diesel** vindt driekwart van de burgers een belangrijk nadeel dat het luchtvervuiling en vrijkomen van fijnstof en CO₂-uitstoot veroorzaakt, wat een negatief effect heeft op klimaatverandering. Toch hecht 70% er ook waarde aan dat diesel minder CO₂-uitstoot heeft dan benzine.

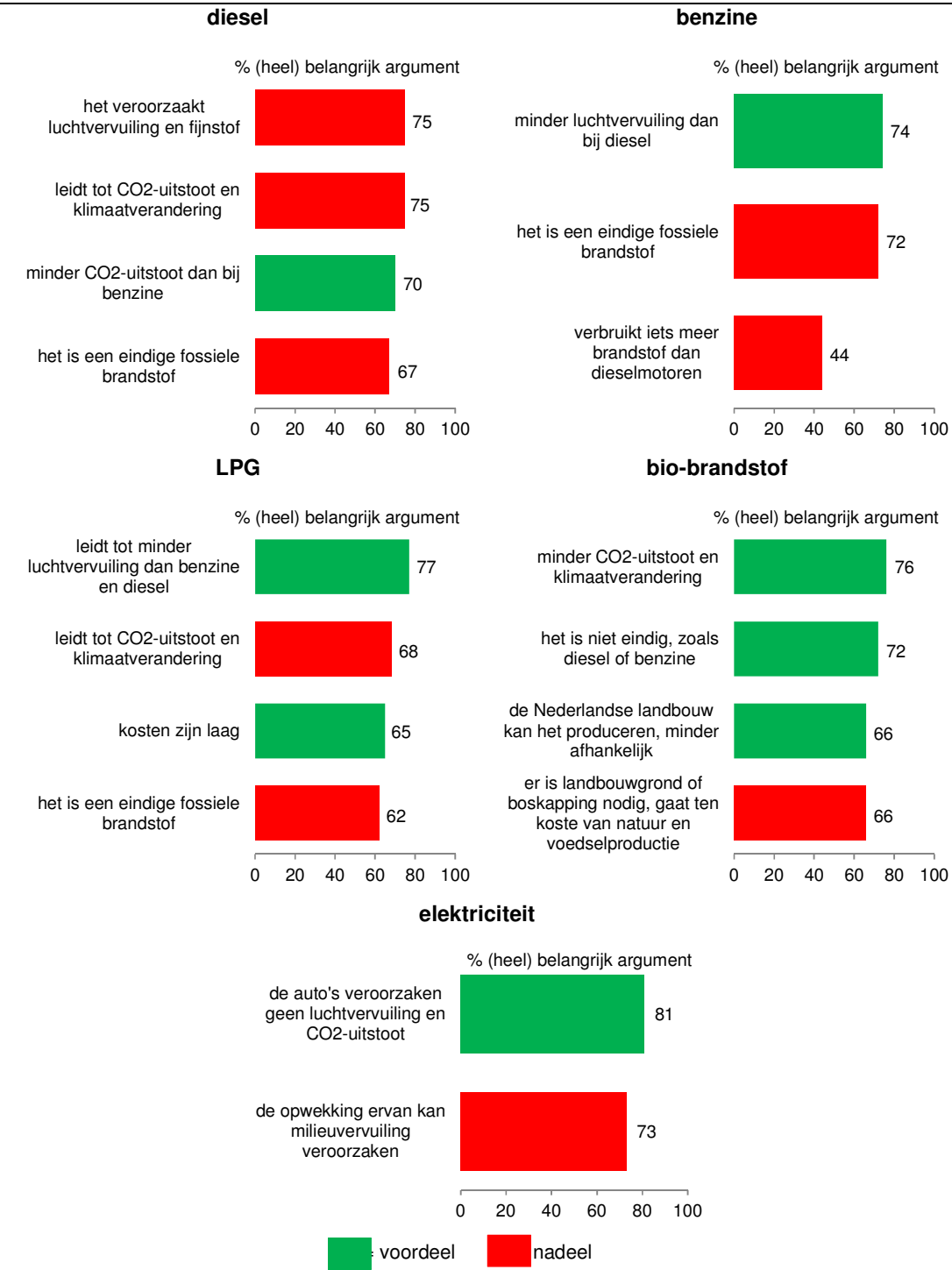
Een belangrijk voordeel voor burgers van **benzine** is dat het voor minder luchtvervuiling zorgt dan diesel. Een belangrijk nadeel is dat het een eindige fossiele brandstof is. Minder mensen vinden het een belangrijk nadeel dat het verbruik hoger ligt dan bij dieselmotoren.

De voor- en nadelen van **LPG of aardgas** worden ongeveer even belangrijk gevonden. Enerzijds vindt een meerderheid de beperkte luchtvervuiling en lage kosten belangrijk, anderzijds vindt men de CO₂-uitstoot en de eindigheid van de brandstof een belangrijk nadeel.

Twee derde tot drie kwart hecht belang aan de voordelen van **biobrandstof**, namelijk dat er minder CO₂-uitstoot is, het geen eindige brandstof is, en dat we het zelf kunnen produceren. Aan de andere kant vindt twee derde het een belangrijk (nadelig) argument dat er landbouwgrond of boskap nodig is voor de productie van biobrandstof, wat ten koste kan gaan van natuur en de voedselproductie. Overigens heeft 68% van de burgers er vertrouwen in dat het toevoegen van biobrandstof aan benzine auto's milieuvriendelijker maakt.

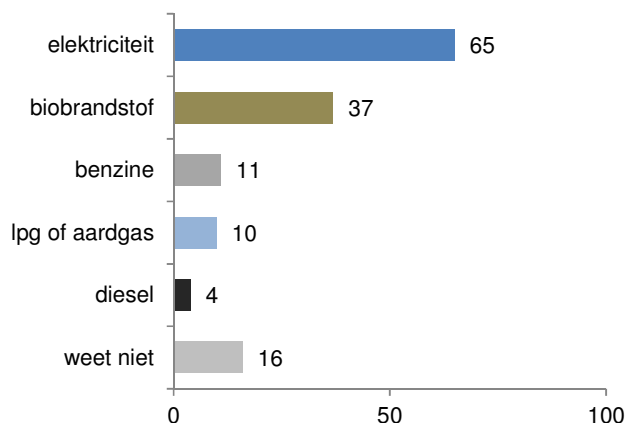
Auto's die op **elektriciteit** rijden, hebben minder luchtvervuiling en CO2-uitstoot. Acht op de tien Nederlanders vindt dit belangrijk. Aan de andere kant kan de productie van de elektriciteit milieuvuiling veroorzaken. Dit wordt door circa drie kwart belangrijk gevonden.

24 | Voorgelegde voor- en nadelen over autobrandstoffen (n=552)

Twee derde van de Nederlanders vinden dat in 2030 de meeste auto's in Nederland op elektriciteit moeten rijden. Net als bij energieopwekking, neemt biobrandstof de tweede plek in. Benzine, LPG en diesel worden minder vaak genoemd.

25 | Als u denkt aan het jaar 2030, op welke brandstoffen zouden auto's in Nederland dan moeten rijden, vindt u?
(n=552)

Degenen die positief staan tegenover duurzame ontwikkeling, noemen vaker biobrandstof (46%).

4.4 Verpakkingen

Voor verpakkingen worden voorwaarden die met duurzaamheid te maken hebben belangrijker gevonden dan economische voorwaarden. Men vindt het belangrijk dat verpakkingen gerecycled kunnen worden, weinig afval opleveren en dat de productie niet schadelijk is voor mens en milieu. Daarna worden economische of gebruiksvoorwaarden genoemd, bijvoorbeeld dat de verpakking het product niet duurder maakt, gemakkelijk te gebruiken is en dat er goed te zien is wat er in zit. Slechts 2% vindt deze voorwaarden allemaal onbelangrijk.

26 | Voorwaarden voor verpakkingen (maximaal 5 antwoorden mogelijk, n=487)

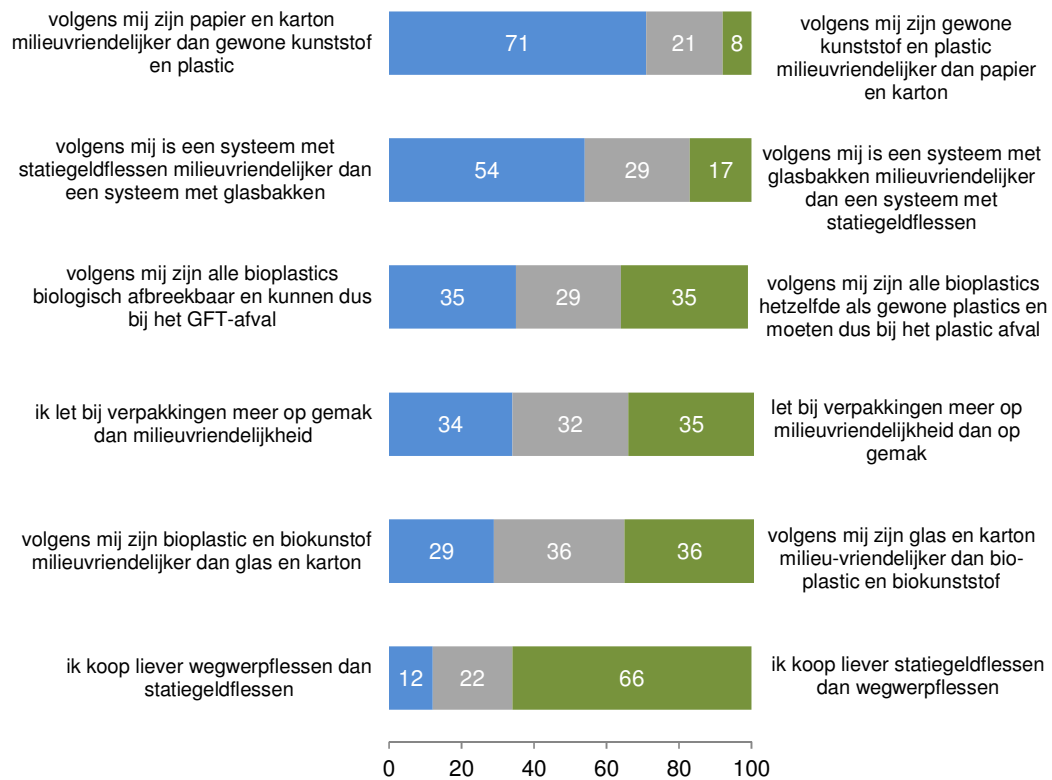

Een aantal tegenstellingen over verpakkingsmateriaal is aan de respondenten voorgelegd. Duidelijk is dat men papier en karton als milieuvriendelijker ziet dan kunststof en plastic, en dat men een statiegeldflessensysteem milieuvriendelijker vindt dan een systeem met glasbakken. De meeste burgers kopen ook liever statiegeldflessen dan wegwerpflessen.

Over bioplastics is men verdeeld. Men weet niet goed of het bij het GFT-afval moet, of bij het gewone plastic, en men weet niet goed of bioplastics en biokunststof milieuvriendelijker zijn dan glas en karton.

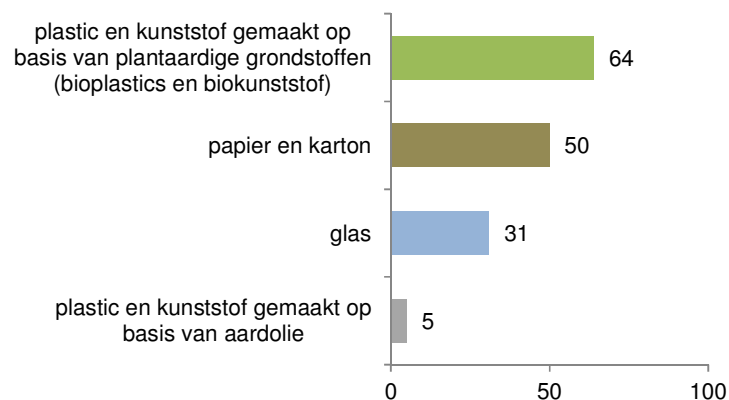
Tot slot zien we dat, als het om verpakkingen gaat, milieuvriendelijkheid het niet direct wint van gemak. Het deel dat gemak belangrijker vindt dan milieuvriendelijkheid is even groot als het deel dat milieuvriendelijkheid belangrijker vindt dan gemak. Overigens zien we hier een samenhang met de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling. Mensen die positief staan tegenover duurzame ontwikkeling letten bij verpakkingen meer op milieuvriendelijkheid (42%) dan mensen die gematigd positief of negatief tegenover duurzame ontwikkeling staan (25%).

27 | Stellingen verpakkingsmateriaal (n=487)

Als het gaat om verpakkingen, dan vinden twee derde van de Nederlanders dat in 2030 meer verpakkingen van bioplastic of biokunststof gebruikt moeten worden. De helft pleit voor papier en karton en drie tiende voor glas.

28 | Als u denkt aan het jaar 2030, welke verpakkingen zouden dan meer moeten worden gebruikt, vindt u?

4.5 Transitie naar een biobased economy in het algemeen

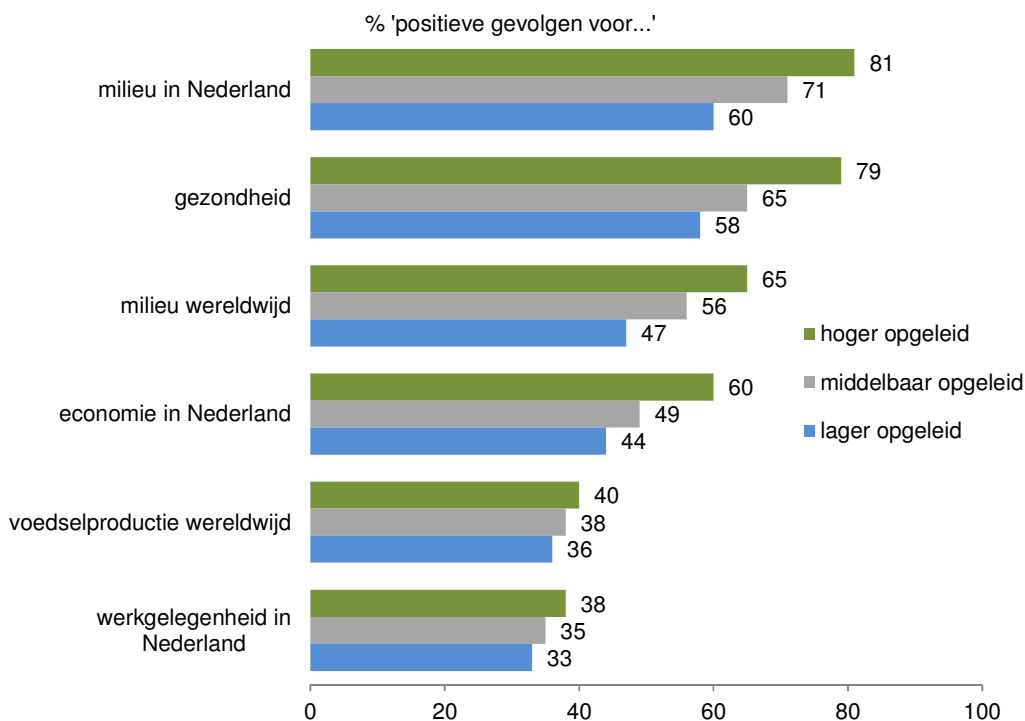
Nadat de respondenten de vragen over de drie terreinen hebben beantwoord, is een omschrijving van de biobased economy voorgelegd.

Fossiele grondstoffen zoals steenkool, aardolie en aardgas raken op termijn op. Op dit moment boeken wetenschap en bedrijfsleven vooruitgang in de biotechnologie en duurzame energietechnologie. Hierdoor wordt een ontwikkeling mogelijk naar een 'biobased economy'. Afval en producten uit de landbouw leveren brandstoffen en grondstoffen voor toepassingen als bouwmaterialen, verpakkingen, chemicaliën en nieuwe voedingsmiddelen. In een biobased economy neemt onze afhankelijkheid van fossiele grondstoffen dus af.

Stel dat de economie minder afhankelijk wordt van fossiele grondstoffen en er een overgang plaatsvindt naar een biobased economy, wat zijn volgens de burgers dan de gevolgen?

Men verwacht dat de overgang naar een biobased economy vooral positieve gevolgen heeft voor het milieu in Nederland (71%), de gezondheid (68%) en het milieu wereldwijd (57%). Men verwacht in mindere mate positieve gevolgen voor de economie in Nederland (52%), de voedselproductie wereldwijd (38%) en de werkgelegenheid in Nederland (36%).

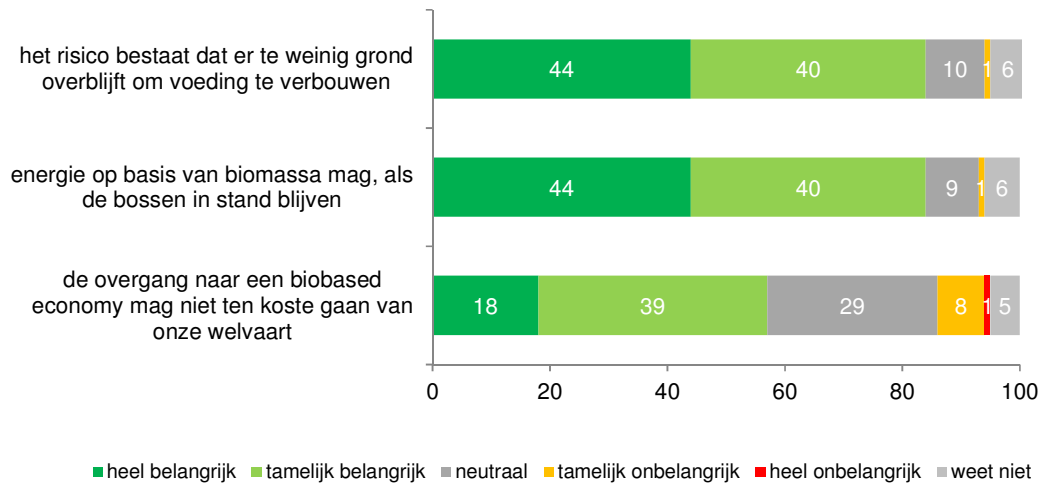
29 | Wat zijn de gevolgen als de economie minder afhankelijk wordt van fossiele grondstoffen en er een overgang plaatsvindt naar een biobased economy voor... (% positieve gevolgen, n=1.553)

Hoger opgeleiden hebben meer vertrouwen in positieve effecten dan lager en middelbaar opgeleiden. De verschillen zijn het grootst als het gaat om het milieu in Nederland, gezondheid en milieu wereldwijd.

Er is draagvlak voor een overgang naar een biobased economy in Nederland, maar wel onder bepaalde voorwaarden. Zo vindt een zeer ruime meerderheid dat de overgang niet kan als het risico bestaat dat er te weinig grond overblijft om voedsel te verbouwen. Ook moeten de bossen in stand blijven. Een krappere meerderheid van 57% vindt dat de overgang niet ten koste mag gaan van onze welvaart.

30 | Voorwaarden voor biobased economy in Nederland (n=1.553)

De biobased economy kan gevolgen hebben voor het platteland in Nederland. Zo is het mogelijk dat daar bio-energiecentrales worden gebouwd, of dat bij landbouwbedrijven grote installaties komen te staan voor de verwerking van afval. Ook kunnen er andere gewassen worden verbouwd, zoals populieren.

Het wordt dan ook drukker op het platteland: er komt meer (vracht-)verkeer voor de aan- en afvoer naar bedrijven. Ruim twee derde van de burgers vindt dit acceptabel (67%), een kwart vindt dit onacceptabel (24%).

5 Maatschappelijke verantwoordelijkheden

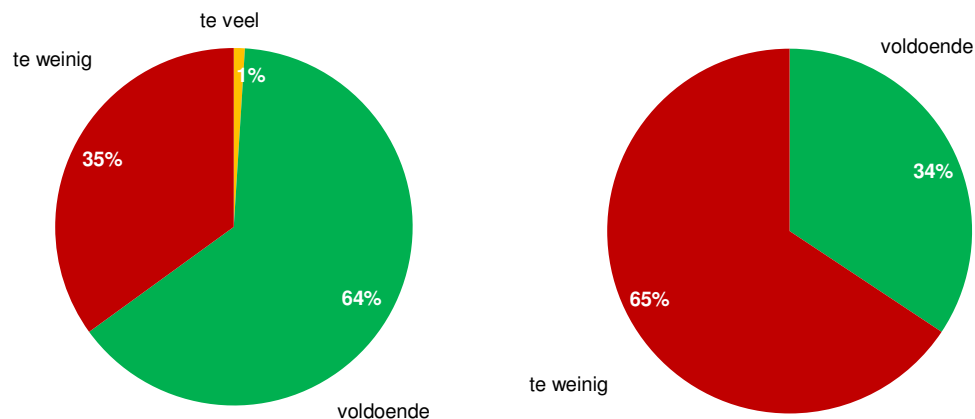
In het vorige hoofdstuk is uitgebreid ingegaan op de houding van burgers ten aanzien van de biobased economy. In dit hoofdstuk gaan we in op de vraag welke bijdrage burgers zelf willen leveren aan een transitie naar een biobased economy en welke verantwoordelijkheden men aan andere partijen toeschrijft, zoals de overheid, het bedrijfsleven en ngo's. In paragraaf 4.1 gaan we in op de rol van burgers. Daarna komt in paragraaf 4.2 de vraag aan de orde of burgers liever keuzevrijheid hebben, of regulering die ervoor zorgt dat uitsluitend milieuvriendelijke alternatieven beschikbaar zijn. In paragraaf 4.3 wordt ingegaan op de rolverdeling tussen verschillende actoren en wordt ingegaan op de betrouwbaarheid van afzenders als het gaat om communicatie over de biobased economy.

5.1 Rol van burgers

Het eigen gedrag van burgers is in de enquête in een wat breder verband in kaart gebracht dan in het kader van de biobased economy. Gevraagd is in welke mate men (subjectief) bijdraagt aan duurzame ontwikkeling. Daarnaast is van een aantal concrete acties gevraagd in welke mate men die uitvoert.

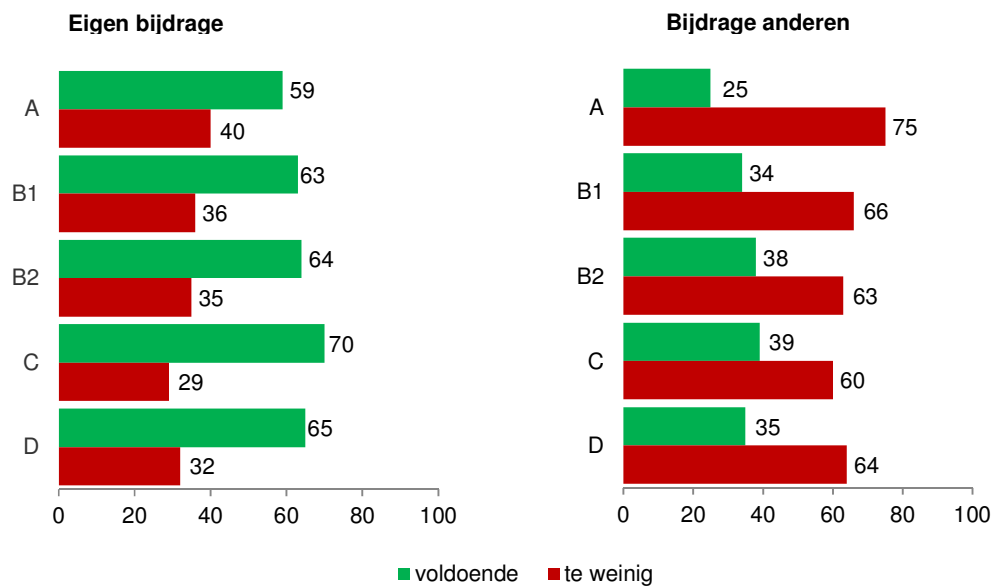
Twee derde van de Nederlanders vindt dat zij zelf voldoende bijdragen aan duurzame ontwikkeling. Tegelijkertijd is twee derde van mening dat andere mensen te weinig bijdragen. Dit duidt op het bestaan van een sociaal dilemma: de indruk dat anderen te weinig bijdragen kan een rem vormen op de bereidheid zelf aan duurzame ontwikkeling bij te dragen. In paragraaf 2.2 zagen we dan ook dat de meest genoemde reden is om negatief (of neutraal) tegenover duurzame ontwikkeling te staan is 'dat het alleen werkt als iedereen het doet'.

31 | *Vindt u dat u voldoende bijdraagt aan duurzame ontwikkeling? Vindt u dat andere mensen voldoende bijdragen aan duurzame ontwikkeling? (n=1.553)*

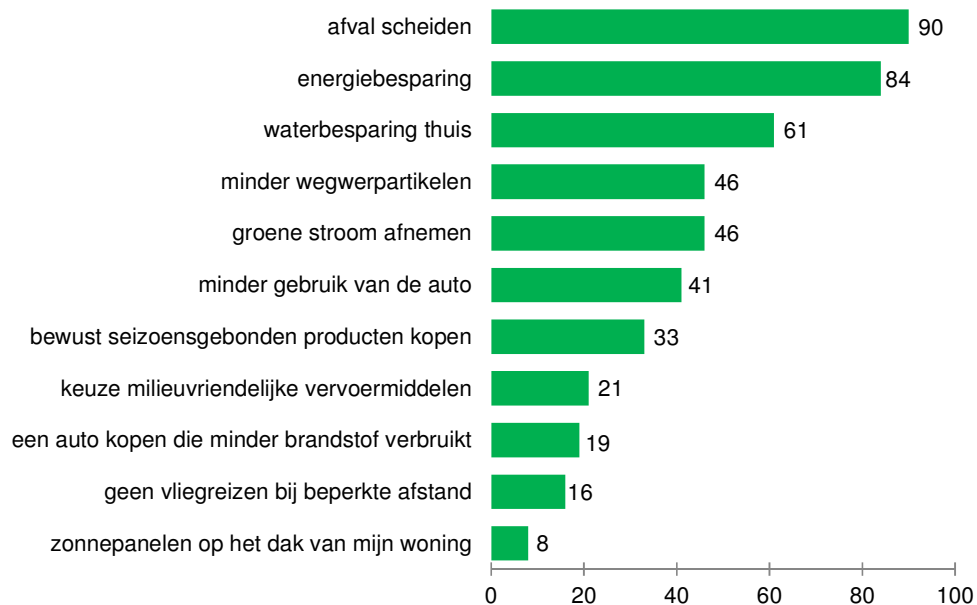
Zijn er verschillen tussen Nederlanders in hun percepties over bijdragen? Er is een sterke relatie met de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling (zie ook paragraaf 2.2): hoe positiever men hierover is, des te vaker vindt men dat men *onvoldoende* bijdraagt én (nog sterker) dat anderen onvoldoende bijdragen. De houding ten aanzien van duurzame inzetbaarheid hangt samen met sociale klasse. Indirect zien we ook een verband tussen sociale klasse en de opvatting over bijdragen aan duurzame ontwikkeling: Mensen uit hogere sociale klassen vinden vaker dat zij zelf te weinig doen en dat anderen te weinig doen.

32 | *Vindt u dat u voldoende bijdraagt/andere mensen voldoende bijdragen aan duurzame ontwikkeling? (naar sociale klasse: n=1.553)*

En wat doet men feitelijk? Een ruime meerderheid scheidt afval, doet aan energiebesparing en waterbesparing. Iets minder dan de helft probeert het gebruik van wegwerpartikelen en de auto te beperken of neemt groene stroom af. Relatief weinig mensen kopen bewust seizoensgebonden producten, kiezen milieuvriendelijke vervoermiddelen, kopen een zuinige auto, vermijden vliegvluchten bij een korte afstand of laten zonnepanelen installeren.

33 | Welke van de volgende acties gericht op duurzame ontwikkeling heeft u persoonlijk uitgevoerd? (n=1.553)

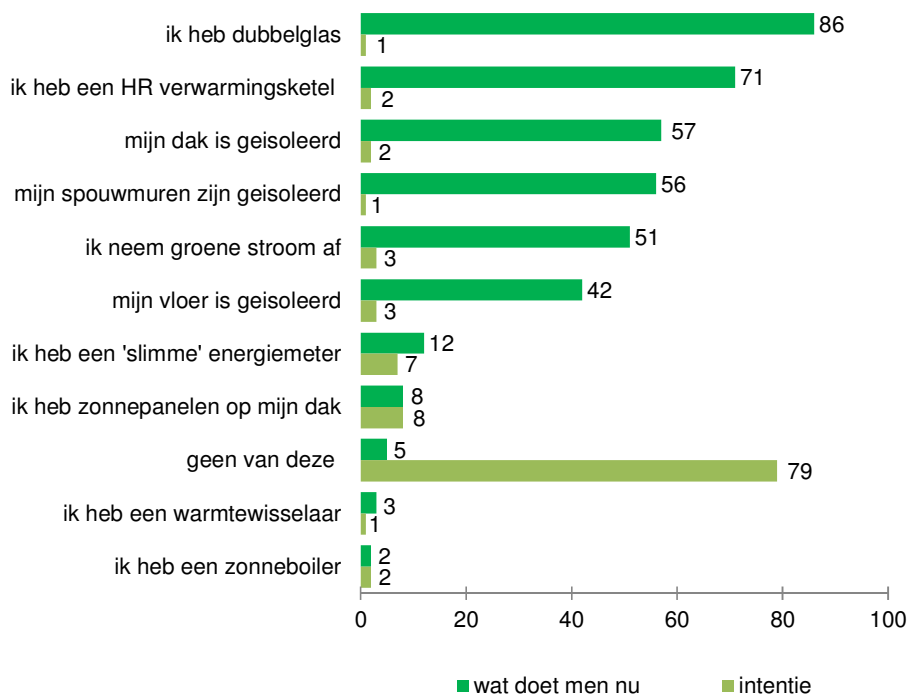

Mensen die positief staan tegenover duurzame ontwikkeling, ondernemen alle activiteiten vaker, maar vooral bij de volgende activiteiten zijn de verschillen groot:

- afnemen groene stroom (+32% (procentpunten));
- minder wegwerpartikelen gebruiken (+32%);
- auto minder gebruiken (+23%);
- energie en waterbesparing thuis (+23%).

Specifiek voor energiebesparing is een aanvullende vraag gesteld: wat heeft men allemaal gedaan om energiebesparing te realiseren? We zien dat een ruime meerderheid dubbelglas heeft, een HR-ketel en dak- en spouwmuurisolatie heeft gerealiseerd. Slechts weinigen hebben een zonneboiler of zonnepanelen op het dak.

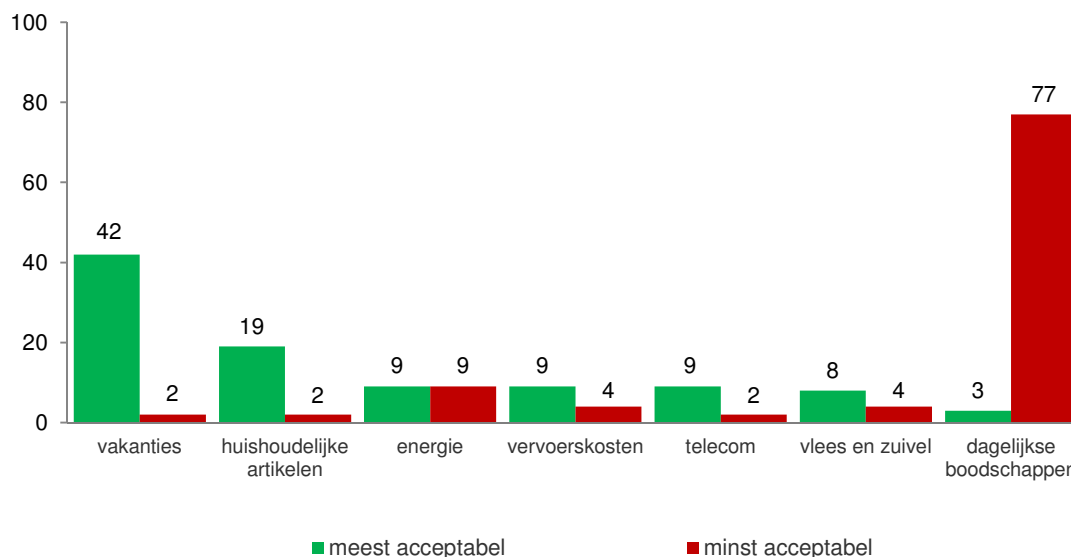
34 | Wat geldt voor u? (naar wat doet men nu: n=520, en intentie voor het komende jaar: n=520)

Opvallend is dat er bij deze vraag veel minder grote verschillen zijn afhankelijk van de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling. Een houding die sterk pro-duurzame ontwikkeling is resulteert wellicht eerder in andere gewoonten van mensen dan in het doen van investeringen in de eigen woning. In hoofdstuk twee zagen we dat mensen een sterke voorkeur hebben voor het oplossen van milieuproblemen door gedragsverandering in plaats van door technologische oplossingen. Wellicht ligt daar de verklaring voor dit opmerkelijke verschil.

Op welke terreinen is men bereid om 'in te leveren' ten behoeve van duurzame ontwikkeling en op welke terreinen juist niet? Vakanties zijn de beste kandidaat om in te leveren: 42% stelt dat zij prijsstijgingen op dit terrein het meest acceptabel vinden. Men is het minst bereid om prijsstijgingen van dagelijkse boodschappen te accepteren. Er lijkt dus meer draagvlak te zijn voor de acceptatie van prijsstijgingen op 'luxe' artikelen dan op 'noodzakelijke' uitgaven.

35 | Op welk terrein zou u prijsstijgingen het meest/minst acceptabel vinden? (n=1.553)

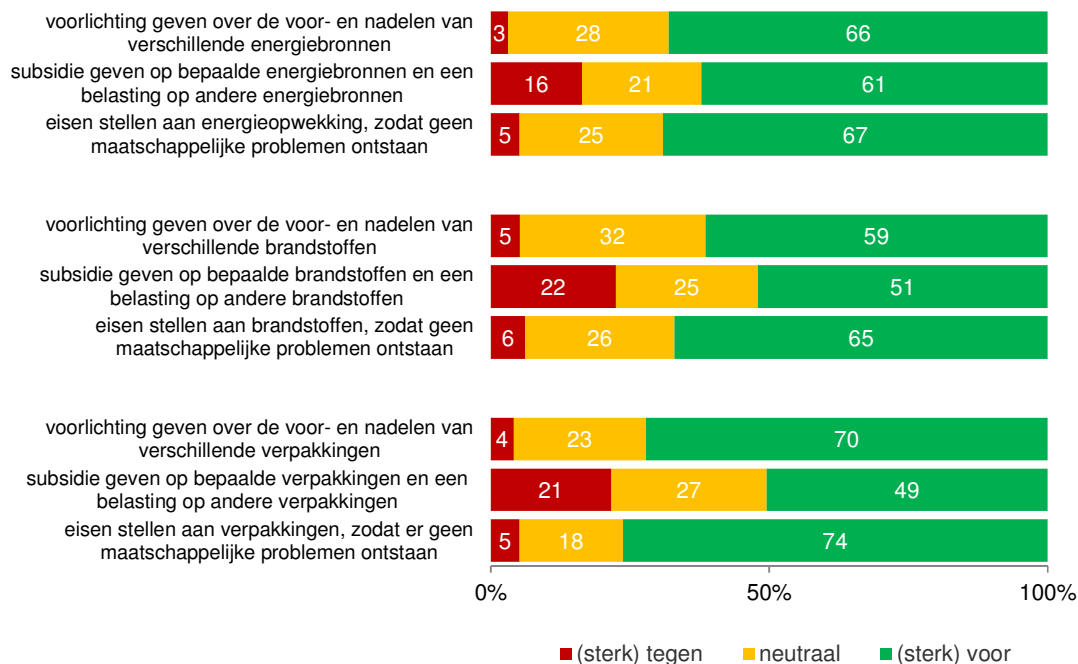
Op welke terreinen men prijsstijgingen accepteert is afhankelijk van iemands inkomen. Zo vinden mensen met een minimum inkomen (<12.500 euro) prijsstijgingen op vakanties meer acceptabel dan mensen met een 2x modaal inkomen of meer (>77.500) (48% versus 33%). Bij prijsstijgingen op huishoudelijke artikelen is het omgekeerde zichtbaar. Mensen met een 2x modaal inkomen of meer (>77.500) vinden dit vaker acceptabel dan mensen met een minimum inkomen (<12.500 euro) (21% versus 11%).

5.2 Zelfbepaling of overheidsingrijpen?

We zagen in paragraaf 5.1 dat er een sociaal dilemma speelt bij de bereidheid om bij te dragen aan duurzame ontwikkeling. Betekent dit dat burgers overheidsingrijpen toejuichen om dit dilemma te doorbreken?

Op elk van de drie voorgelegde terreinen waar biobased oplossingen bestaan, zijn hierover vragen gesteld. Op elk terrein blijkt dat een groot deel van de Nederlanders (sterk) voor een overheid is die invloed uitoefent op het gebied van energiebronnen, brandstoffen en verpakkingen. Deze invloed bestaat uit het geven van voorlichting over voor en nadelen, het geven van subsidie of heffen van belastingen, en het stellen van eisen zodat geen maatschappelijk problemen ontstaan. Over het geven van subsidie of het heffen van belastingen bestaat wel de meeste verdeeldheid. Ten opzichte van de andere maatregelen zijn mensen hier vaker op tegen, wellicht omdat men hierdoor direct in de portemonnee kan worden geraakt.

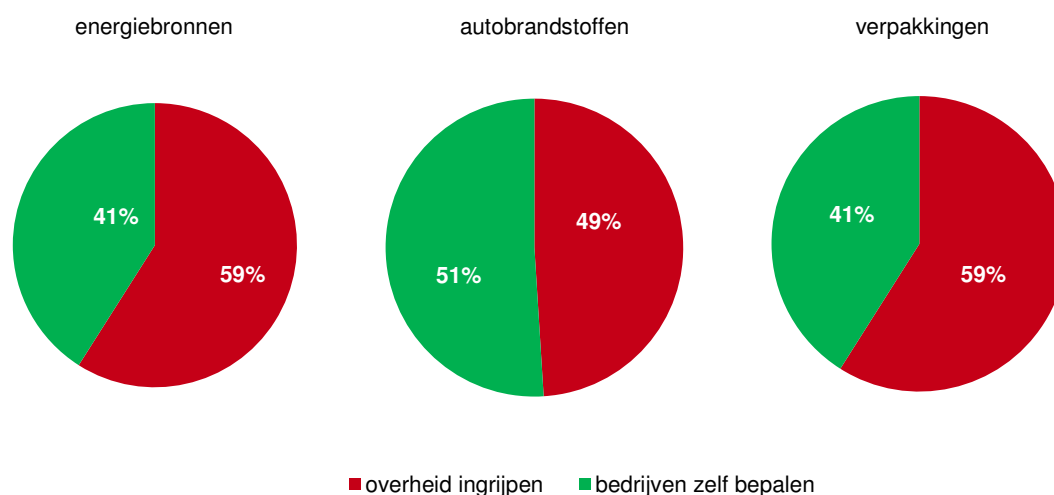
36 | Wat vindt u van de volgende manieren waarop de overheid invloed kan uitoefenen op: de manier waarop elektriciteit wordt opgewekt (n=520)/ het gebruik van brandstoffen (n=541)/bedrijven producten verpakken (n=492)?

Naarmate men positiever is over duurzame ontwikkeling, neemt het draagvlak voor overheidsinvloed sterk toe. Dit geldt voor alle terreinen en voor alle onderwerpen.

Qua regulering kan de overheid ook nog een stap verder gaan en zodanige eisen stellen aan bedrijven, dat consumenten niet meer hoeven na te denken over het milieu bij de keuzes die ze maken. Gevraagd is om dit af te wegen tegen het marktmechanisme: producenten bepalen zelf hoe ze produceren, waarbij consumenten invloed kunnen uitoefenen door de keuzes die ze maken. De meningen hierover zijn verdeeld. Op het gebied van energiebronnen en verpakkingen vindt een kleine meerderheid (59%) dat de overheid hierbij moet optreden en de meest milieuvriendelijke variant moet toestaan. Als het gaat om autobrandstoffen dan is het aantal voorstanders van het ingrijpen door de overheid nagenoeg gelijk aan het aantal voorstanders om het aan de markt over te laten.

37 | Vindt u dat de overheid alleen de meest milieuvriendelijke energiebronnen (n=520)/autobrandstoffen (n=541)/verpakkingen (n=492) moet toestaan of moeten bedrijven dit zelf kunnen bepalen, waarbij consumenten dit kunnen beïnvloeden door de keuzes die ze maken?

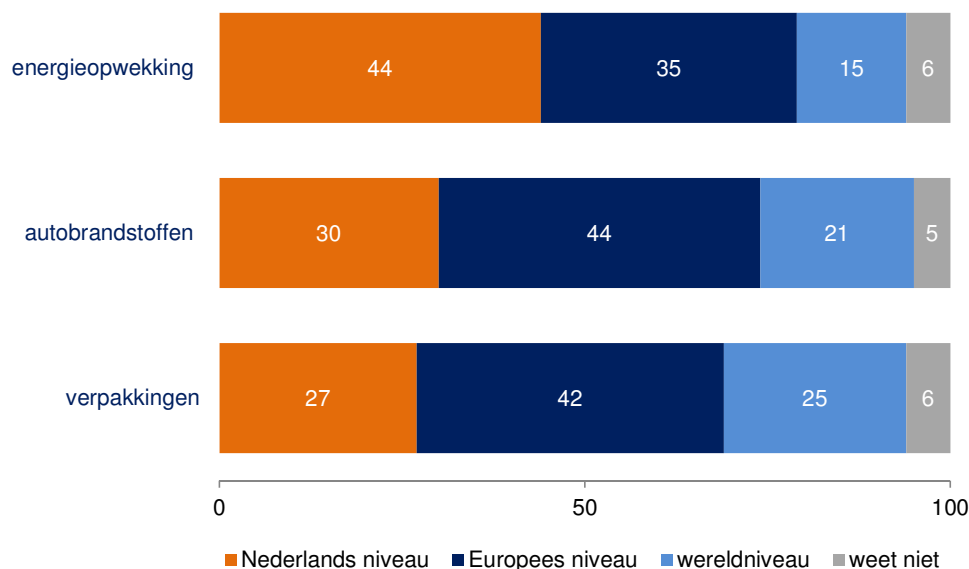

Er treden bij deze vragen grote verschillen op, afhankelijk van de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling. Hoe positiever men hierover is, des te vaker men voorstander is van overheidsingrijpen (67-74%). Wie neutraal of negatief staat tegenover duurzame ontwikkeling vindt vaker dat bedrijven dit zelf moeten kunnen bepalen (61-67%).

Op welke schaal moet overheidsingrijpen idealiter plaatsvinden? Nederlanders hebben hierover niet heel duidelijke opvattingen. Met betrekking tot het opwekken van energie zou de invloed van de overheid zich volgens 44% van de Nederlanders moeten beperken tot Nederland zelf. Bij autobrandstoffen en verpakkingen neigt men meer naar het Europese niveau.

Welk niveau men kiest, is niet sterk afhankelijk van de houding ten aanzien van duurzame ontwikkeling. Wel is er een verband met opleidingsniveau, waarbij lager opgeleiden meer geneigd zijn te kiezen voor het Nederlandse niveau en hoger opgeleiden eerder voor de Europese schaal kiezen.

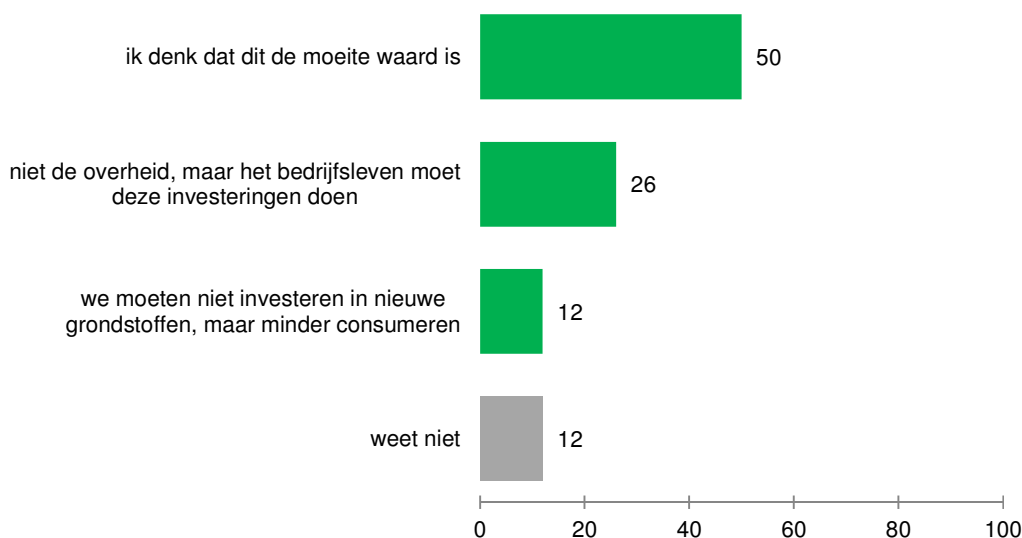
38 | Als de overheid invloed uitoefent op de manier waarop energie wordt opgewekt (n=520)/ brandstof wordt gebruikt (n=541)/producten worden verpakt (n=492), op welk niveau zou dit dan het beste kunnen gebeuren?

5.3 Investeren in de biobased economy

De overheid ondersteunt de biobased economy en investeert hierin. Wat vindt men ervan dat de overheid dit doet? De helft van de Nederlanders vindt het de moeite waard dat de overheid aanstuurt op een biobased economy. Een kwart vindt dat deze investeringen aan het bedrijfsleven overgelaten moeten worden. Daarnaast is er nog een kleine groep die stelt dat er helemaal niet geïnvesteerd moet worden in nieuwe grondstoffen maar dat de consumptie omlaag moet.

39 | De overheid ondersteunt de biobased economy en investeert hierin. Wat vindt u hiervan? (n=1.553)

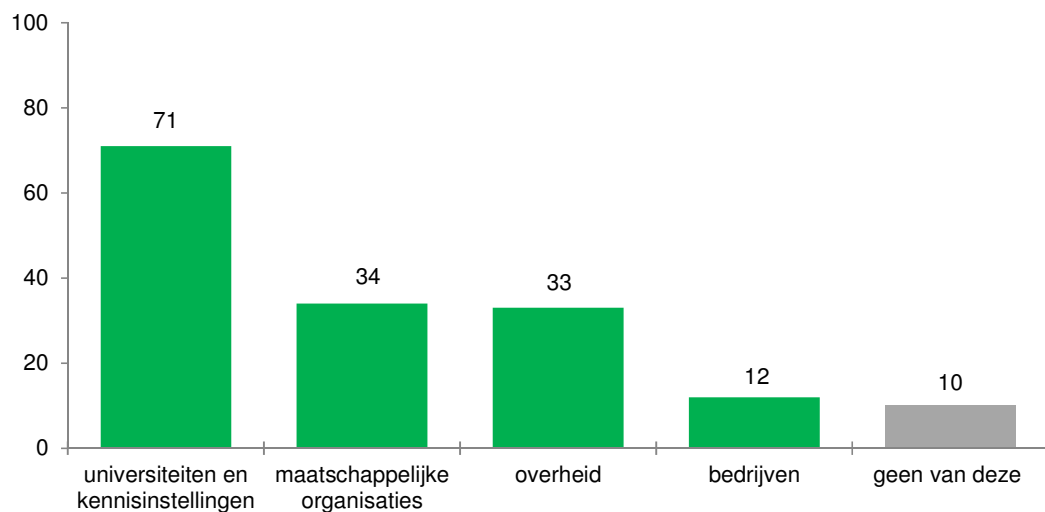

Mensen die positief staan tegenover duurzame ontwikkeling, denken vaker dat het de moeite waard is als de overheid hierin investeert. Wie kritischer is over duurzame ontwikkeling, vindt vaker de het bedrijfsleven deze investeringen moet doen.

5.4 Voorlichting over de biobased economy

Dat men investeringen van de overheid in de biobased economy ondersteunt, wil niet zeggen dat men de overheid ook de meest betrouwbare afzender vindt van informatie over de biobased economy. Zeven op de tien Nederlanders geven aan informatie vanuit universiteiten en kennisinstellingen als meest betrouwbaar te zien. Men vindt de overheid ongeveer even vaak betrouwbaar als maatschappelijke organisatie. Bedrijven worden slechts door een kleine groep als betrouwbare afzenders beschouwd.

40 | Stel dat u informatie tegenkomt over de voor- en nadelen van biobased economy, wat zijn dan de meest betrouwbare afzenders? (n=1.553)

Bijlagen

Bijlage 1 Onderzoeksverantwoording

De gegevens ten behoeve van dit onderzoek zijn verzameld door middel van een kwantitatieve enquête. De gegevens zijn verzameld bij een representatieve steekproef, waardoor ze gegeneraliseerd kunnen worden naar het Nederlands publiek. De uitkomsten geven daarmee een beeld van de kennis en opvattingen van Nederlanders ten aanzien van de biobased economy en hieraan gerelateerd gedrag.

De deelnemers hebben de vragenlijst ingevuld zonder voorafgaande informatie over dit onderwerp. Er is in de vragenlijst enige uitleg opgenomen (bijvoorbeeld een definitief van duurzame ontwikkeling en van biobased economy, voorgelegde voor- en nadelen), maar niet heel uitgebreid. De respondenten zijn daardoor niet veel beter geïnformeerd dan het Nederlands publiek. Bij het maken van de vragenlijst (introductie van het onderwerp, vraagstelling, keuze van antwoordmogelijkheden, volgorde) is getracht om zoveel mogelijk te voorkomen dat respondenten bij het antwoorden in een bepaalde richting worden gestuurd.

Het is mogelijk dat respondenten antwoorden geven die niet met elkaar in lijn liggen, bijvoorbeeld sterk voor duurzame ontwikkeling maar daar geen 'prijs' voor willen betalen. Soms is het mogelijk respondenten te dwingen lastige afwegingen te maken, maar niet altijd. Een andere mogelijkheid is dat men laag betrokken is of weinig kennis heeft en om die reden inconsistente antwoorden geeft. Dat moet dan ook als onderzoeksuitkomst worden beschouwd. Het is dan zaak om bij de communicatie over de biobased economy rekening te houden met deze lage betrokkenheid.

Vragenlijstontwikkeling en pilotonderzoek

De vragenlijst ten behoeve van dit onderzoek is in samenspraak met het CSG tot stand gekomen. Daarnaast hebben de TU Delft, het ministerie van Economische Zaken en Stichting Natuur en Milieu de vragenlijstontwikkeling gevolgd en becommentarieerd. De conceptvragenlijst die zo tot stand kwam, is vervolgens in een pilotonderzoek getest. Dit is gedaan door de vragenlijst op ons kantoor te laten invullen door acht respondenten. Net als in het hoofdonderzoek is hierbij CAWI methode gehanteerd: de respondenten hebben de (web)vragenlijst zelfstandig op de computer ingevuld, waardoor de interviewsituatie nauwelijks afwijkt van de situatie tijdens het hoofdonderzoek. Er was wel een interviewer bij het vooronderzoek aanwezig, die het invullen van de vragenlijst volgde, waar nodig vragen stelde, en hielp bij eventuele technische problemen.

Om inzicht te krijgen in de overwegingen en interpretaties van de respondenten, is gebruik gemaakt van de 'hardop denk' methode. Respondenten zijn aangemoedigd gedachten die opkomen bij het beantwoorden van de vragen te uiten en aan te geven welke begrippen of argumenten zij moeilijk vinden. Daar waar relevant, vroeg de interviewer verder door op hetgeen de respondent zei. De nadruk lag hierbij op het inzichtelijk maken van begrip, interpretatie en beleving van de vragenlijst.

Het verloop van de pilot is door onderzoekers van Veldkamp en het CSG vanuit een aparte ruimte gevolgd. Het gedrag van de respondenten werd daarbij via een gesloten tv-circuit gevolgd en het invullen van de vragenlijst via een PC monitor. Hierdoor is goed vast te stellen of de antwoorden van de respondent overeenstemmen met zijn mondelinge toelichtingen. Waar dit niet het geval is kan sprake zijn van een slecht begrip van de vragen.

Omdat de gesprekken uitgebreider waren dan tijdens de hoofdstudie (er werd tenslotte gevraagd of alles duidelijk is, of de respondent hardop wil denken, e.d.) was de afnametijd met 40 minuten langer dan de afnametijd in het hoofdonderzoek.

Van de acht ondervraagden had de helft een LBO opleiding gevolgd en de andere helft een MBO opleiding of hoger. Er zijn vier vrouwen en vier mannen ondervraagd. De respondenten waren tussen de 24 en 63 jaar oud. De respondenten zijn gerekruteerd door een professioneel selectiebureau.

Kwantitatieve fase

Methode

Voor de gegevensverzameling is gebruik gemaakt van ons accesspanel TNS NIPObase. Dit is een database van huishoudens die over een pc en een modem beschikken en die zich bereid hebben verklaard aan onderzoek mee te werken. Deze personen nemen met enige regelmaat deel aan onderzoek via CAWI (webinterviewing).

Panel

Het panel bestaat in totaal uit 200.000 personen. De werving voor het panel geschiedt grotendeels via traditionele onderzoeksinstrumenten. Bij de diverse mondelinge en telefonische omnibussen van Veldkamp en TNS NIPO wordt de bereidheid voor deelname aan het panel getoetst. Bij al deze onderzoeken is sprake van random sampling: iedere groep uit de samenleving heeft in principe een even grote kans om in de steekproef te komen. De huishoudens waarvan de panelleden deel uitmaken, zijn in het bezit van een computer met internetverbinding.

Steekproef en veldwerk

Uitgegaan is van het ondervragen van 1.500 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Er is hiervoor een steekproef uit TNS NIPObase getrokken van $n=2.302$ personen. Het veldwerk is uitgevoerd van 17 tot en met 23 september. Van de benaderden hebben $n=1.553$ deelgenomen aan het onderzoek, waarmee de respons uitkomt op 67%. De netto steekproef is op een aantal kenmerken (sekse, leeftijd, opleidingsniveau, grootte huishouden, regio) vergeleken met landelijke cijfers (volgens de Gouden Standaard) en waar nodig herwogen. Het resultaat is dat we kunnen spreken van een representatieve steekproef op deze achtergrondkenmerken.

Wijze van rapporteren

In het rapport zijn de resultaten weergegeven in afgeronde percentages, waarbij percentages met de eerste decimaal ≥ 5 naar boven zijn afgerond en percentages met een decimaal < 5 naar beneden. Indien hierdoor bij optelling kolom- of rijtotalen groter of kleiner dan 100% ontstonden, dan zijn deze *niet* gecorrigeerd. Bij de figuren en tabellen zijn de letterlijke teksten van

de voorgelegde vragen opgenomen, tenzij het gaat om uitsplitsingen naar verschillende groepen of samenvoeging van verschillende vragen.

Bijlage 2 Vragenlijst

Bijlage 3 Tabellen

